Poštnina plačana

Ljudski tednik

Izhaja vsak petek
Uredništvo in uprava
Trst, Via Carducci 6

Leto I. štev. 1 — Trst 25. januarja 1946 — Cena 5.- lir

Borili smo se za nov temeljni zakon

Malokatera beseda je danes tako pogosto v rabi kot demokracija. Če bi sodili zgolj po besedah, bi malo misli imelo kdajkoli v zgodovini toliko pristašev kot demokratična misel v teh dneh. Tudi stari grešniki, ki so še včeraj govorili o »novem redu« in korporativni državi in sličnem, so danes za demokracijo. Celo general Franco trdi, da je bil vedno demokrat.

Kako je s to rečjo? Ali je demokracija res tako raztegljiva, da obseže celo tiste, ki so — kakor tisti Francoz, ki se je komaj na jesen svojega življenja zavedel, da govori o prozi — šele danes spoznali, da so bili od nekdaj demokrati, čeprav so v taki »demokratski« vnemi klali v množicah svoje ljudstvo, ki je želelo le svojih pravic?

Jasno je, da to ne drži. Jasno je, da so ti stari volkovi nadeli drugo kožo, ker je demokratična ideja, ki je v tej vojni prešla v zavest širokih množic, zmagala in so bili zato prisiljeni nehati s frontalno borbo proti njej. Sedaj bi jo radi izpodkopali od znotraj, jo izmaličili in jo spravili pri množicah v slab glas, nakar bi se mogli zopet vrniti k starim sredstvom. Razen s pravimi, imamo torej opraviti še z lažnimi demokrati, ki so zrasli kot gobe po dežju v oblačnem podnebju tistih krajev in dežel, kjer ljudske sile niso bile tako močne, da bi pomele z vsemi preostanki fašističnega reda.

Po čem jih bomo spoznali?

Demokracija pomeni vlada ljudstva. Ali more torej biti demokrat tisti, ki svoje ljudstvo zaničuje, ga odriva od oblasti, ker ga ne smatra za sposobnega zanjo in zagovarja prednosten položaj poedincev v družbi? Ali je demokratična predzadnja božična poslanica Vatikana, ki sicer govori o demokraciji, a pravi, da je »množica le slučajen skupek ljudi, ki nima lastnega življenja«? Ki poudarja, da so neenakosti v izobrazbi, v imetju in v družabnem položaju utemeljene v naravi sami in da ima sleherni le pravico živeti »v razmerah, kamor ga je postavila božja Previdnost«. V sami naravi naj bi torej bilo utemeljeno, da posedujejo razni grofje še naprej velikanska posestva, medtem ko je kmet zaradi pomanjkanja zemlje prisiljen k izseljevanju, da razni denarni mogotci še nadalje brezobzirno izkoriščajo delavca in ustvarjajo brezposelnost, pomanjkanje in glad; da končno narodi »višje vrste« zatirajo ostale. Od ideje naravne neenakosti ljudi enega naroda, do nazora o neenakosti med narodi, je namreč samo en korak: tako imajo v nedemokratičnosti domače ureditve koren tudi napetosti med narodi in zavojevalne vojne.

Predsednik zvezne vlade FLRJ Kardelj pravi o takih »demokratih«: »Za njih je ‚masa' vedno bila ‚temna', ‚slepa', ‚nestalna', željna samo kruha in iger«. Temu ustrezajoča je ničevna vloga, ki jo namenjajo ljudstvu v družbenem življenju sploh, v vodstvu države in v gospodarstvu pa še posebej; njegovo pozornost hočejo odvrniti od teh vprašanj z razpihovanjem mržnje do tujih ljudstev. In prav po vsem tem jih bomo najlaže spoznali. Nimajo vere v ljudske množice.

Moč ljudskih množic

Resnica pa je drugačna. Ljudske množice so v tej vojni strle največji vojni stroj, kar jih pomni svet; one so bile tiste, ki so odolele največjemu nasilju zavojevalca. Tudi v Jugoslaviji so potem, ko se je stara država sesula v prvih dneh napada, same sredi hitlerjevske evropske trdnjave, nadaljevale borbo in jo privedle do zmagovitega zaključka. Tudi primorsko ljudstvo se ni zadovoljilo z razmerami in s položajem, v katerega ga je bilo postavilo zatiranje — čeravno so ga nekateri tako učili —, ampak je s svojimi močmi odvrglo fašistični jarem.

Široke ljudske množice pa niso v vojaških naporih preteklih let pokazale le svoje nepremagljive moči; niso bile »slepe« v svoji elementarni sili. Pokazale so tudi veliko ustvarjalno sposobnost. Država, ki je igrala v zadnji vojni odločilno vlogo, je plod zrelosti in sposobnosti sovjetskega ljudstva, združenega v naprednem političnem gibanju. Neizčrpna vojna sredstva, s katerimi je razpolagala, so rezultat naprednega načina gospodarstva in požrtvovalnega duha, s katerim je prežet sovjetski človek. Jugoslovansko ljudstvo ni zmagalo le zaradi svoje vojaške moči, ampak tudi zato, ker je v svojem boju ustvarilo mogočno gibanje, razkrinkalo domačo reakcijo, ki se je vdinjala okupatorju in pričelo graditi svojo državo, preprečevalo gospodarsko izkoriščanje, izkoreninilo narodnostno zatiranje ter preoblikovalo človeka. Kakor svojo sposobnost v borbi, kaže danes ljudstvo delovni polet povsod, kjer je na oblasti. Kulturni razmah, ki ga opažamo celo pri naših razmerah na podeželju, je pripisati ravno njihovemu stremljenju po napredku.

Maršal Tito podpisuje deklaracijo o proglasitvi Federativne ljudske republike Jugoslavije. Republika je potrdilo zmage jugoslovanskih narodov nad temno preteklostjo

Smrt fašizmu - svobodo narodu

V tem geslu je zgodovina in bistvo narodno osvobodilne borbe naših narodov. Boj na življenje in smrt in sovraštvo — a ne zaradi sovraštva, ampak zaradi predanosti pravični stvari in zaradi ljubezni do človeštva in njegove svobode, ki mu jo kratijo temne sile in ga zavirajo na poti napredka. Rusko ljudstvo pravi, da ne ubijemo volka zato, ker je siv, ampak zato, ker žre ovce.

Obenem z borbo in z vojaškimi uspehi so jugoslovanski narodi zmagali tudi na drugih področjih: politično združeni v močnem skupnem gibanju, so prišli do oblasti in gradili državo posebnega kova, ljudsko državo; odstranili so v gospodarstvu osnove za izkoriščanje delovnih slojev; rešili nacionalno vprašanje; vzgojili nov tip človeka — svobodnega državljana ljudske skupnosti, — skratka pričeli uresničevati tiste ideale, za katere so padali ljudski borci. Navedeni uspehi pa so ravno to, kar imenujemo pridobitve narodno osvobodilne borbe, oni so nova stvarnost v Ljudski državi. Ko v teh dneh jugoslovansko Ljudstvo sprejema svojo ustavo, piše dokument o tem, kar je doseglo v zadnjih letih trdega boja.

Pomen ustave

Najmočnejša organizacija v družbi, ki je od nekdaj odločilno posegala v življenje posameznikov in družbenih slojev, je država. Zato je bil boj za vpliv v družbi, vedno tudi boj za državo, za oblast. Kakšna je ureditev države in kaj naj delajo državni organi, predpisujejo zakoni; najodličnejši zakon, ki služi ostalim za temelj in na splošno prikazuje stanje razmer v državi, pa je ustava. Prvi pomen ustave ljudske države bi torej bil v tem, da izraža sedanje stanje, to se pravi, da so v njej zapisane pridobitve narodno osvobodilne vojne in da imajo po njej te pridobitve veljavo osnovnega zakona, okvira, ki določa ves nadaljni razvoj delavnosti države in ki ne sme biti v nobenem primeru kršen. Pri tem ne smemo pozabiti, da država ljudskega tipa še mnogo odločilneje posega v družbeno življenje kot država starega kova, ker ima večjo besedo v gospodarstvu in so tudi njeni zakoni zaradi sodelovanja ljudstva pri njihovem izvajanju mnogo učinkovitejši.

Vendar ni samo v tem pomen ustave. Vemo, da je vsako naše delo uspešnejše, če ga izvajamo zavestno. Ni dovolj, če delamo tako, kot nam narekuje srce: res je to najvažnejše in ogenj upora v našem ljudstvu je vzplamtel v prvi vrsti zaradi njegovega čuta za pravičnost in svobodo. Potreben pa je tudi razum; ne le hoteti, tudi videti moramo in spoznati, kaj naj storimo, da bomo uspeli. Pri kmetu ne zadostuje skrb za obstanek družine, da bi žel; mora imeti izkušnje in znanje, kako bo obdelal polje. Prav tako so bila potrebna narodno osvobodilnemu gibanju izkustva in znanje, napredna teorija, da je moglo uspeti. Danes ima ljudstvo svojo oblast; če jo hoče ohraniti in razviti, mora očuvati in še dalje razviti svojo borbeno zavest in se mora naučiti, kako naj upravlja svojo državo. Poznavanje glavnega zakona pomeni poznavanje naših pridobitev in je neprecenljive važnosti za obstoj in napredek ljudske države.

Načrt nove ustave

Ker je vojna za nami, je ena glavnih nalog, ki naj omogočijo obnovo in redno delo, ureditev držav skladno z novimi razmerami. Tako se postavlja danes v celi vrsti držav in tudi v Jugoslaviji v prvo vrsto vprašanje ustave. Jugoslovansko ljudstvo je 11. novembra volilo svojo ustavodajno skupščino z nalogo, da sprejme novo ustavo; strokovnjaki so medtem izdelovali njen načrt, ki ga je vlada prejšnji mesec predložila ljudstvu v razpravljanje. Njena utemeljitev pravi, da je to storila v želji »da bi ta osnutek ustave povsem ustrezal željam, mišljenju in razpoloženju naših narodov«. Ljudstvo, ki je ustvarilo novo stanje v državi, je tudi poklicano, da izreče svojo besedo o tem, če načrt ustave verno prikazuje vse globoke spremembe in da dá svoje pripombe in predloge. Ljudska diskusija je nato dejansko zavzela najširši obseg: pri njej sodelujejo neštete organizacije; z njo se bavi celoten tisk; vsaka beseda načrta je podvržena razpravi množic mesta in dežele. Jugoslovansko ljudstvo piše prvič v zgodovini samo svoj temeljni zakon.

Načrt ustave se deli v dva glavna dela, od katerih prvi govori o osnovnih načelih, ki vladajo v ljudski državi, zlasti glede oblasti, gospodarske ureditve ter pravnega položaja narodov in državljanov; drugi obravnava njeno ureditev, t. j. določa državne organe in njihov delokrog. Prvo poglavje prvega dela vsebuje razen navedenega še naziv nove države in republik, ki jo sestavljajo, njen grb, zastavo in glavno mesto.

Ljudska oblast

Osnutek določa, da izhaja vsa oblast iz ljudstva in pripada ljudstvu. Ta trditev bi bila le na papirju, če ne bi osnutek tudi namenil njeno izvajanje: ljudstvo namreč izvršuje oblast po svojih svobodno izvoljenih zastopstvih, ljudskih odborih vseh stopenj — od krajevnega ljudskega odbora pa vse do najvišjega v državi, ljudske skupščine Jugoslavije. Svoje zastopnike, ki sestavljajo vse te odbore, voli ljudstvo direktno; izvoljeni odgovarjajo ljudstvu za svoje delo. Niti ta odgovornost ni zgolj na papirju: ljudstvo more, če ni zadovoljno z njihovim delom, svoje zastopnike po poslovnem postopku vsak čas odpoklicati.

Ljudski zastopniki zdržujejo v svojih rokah vso oblast, ki je torej enotna in izključna; je nedeljiva na znotraj in tudi navzven, ker ne trpi poleg sebe nikake oblasti, ki bi jo omejevala. Na znotraj se nedeljivost kaže v tem, da so vsi ostali državni organi odgovorni in podrejeni ljudskim odborom — preko katerih torej ves državni aparat odgovarja ljudstvu. Nujna posledica tega je stroga zakonitost ne le sodstva, ampak tudi državne uprave. Saj izdajajo zakone ljudske skupščine — torej ljudski odbori, katerim upravni organi odgovarjajo v vsem in tudi v tem, da se zakoni pravilno izvajajo. Včasih temu ni bilo tako, ker so upravni organi zakone izvajali po svoje.

Ljudska oblast izključuje vsako drugo; ne pozna vladarjev in drugih od znotraj postavljenih oblastnikov, niti ne more trpeti vmešavanja drugih organizacij v zadeve oblasti. Brez tega bi bila ovirana v svojem delu in ne bi mogla izpolnjevati nalog, ki se ji stavljajo. Posledica tega načela je med drugim ločitev cerkve od države, ki je danes zahteva vsake moderne oblasti. Ne glede na to je ravno izkušnja jugoslovanskih narodov v zadnjih letih pokazala, da so se nazadnjaške sile poslužile cerkvene organizacije v svoje namene prav zaradi tega, ker je imela cerkev velik vpliv v državni politiki. Včasih so rekli: »Dajte cesariu, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega«. V nekem smislu velja to tudi danes.

Ljudski odbori izvajajo polno oblast v svojem območju: krajevni ljudski odbor v kraju, okrajni v okraju, itd.; izvoljeni so od volilcev dotičnega ozemlja. Edina omejitev pri njihovem delu je v tem, da so vezani na predpise in sklepe višjih odborov, zlasti torej na zakone, ki jih izdaja ljudska skupščina republike ali ljudska skupščina vse države. To predstavlja doslej najčistejši tip ljudske samouprave. Medtem ko sta bili prej državna in samoupravna oblast v stalnem nasprotju, kar je škodilo moči države, še pogosteje pa omejevalo in preprečevalo dejansko samoupravo manjših teritorijalnih enot, je danes vsa ljudska država od spodaj do vrha zgrajena na načelu samouprave, ki samo še krepi njeno moč.

Ljudska oblast je razen tega ljudska po načinu svojega dela. Ukrepi državnih organov so bili in bodo vedno prisilnega značaja. In vendar v ljudski državi prisilnost še zdaleka ne igra tiste vloge kot v državi, kjer vladajo protiljudski elementi, ki nimajo drugih sredstev na razpolago. V najtežjih dneh borbe in v slabih razmerah

(Nadaljevanje na 3. str., 3. stolpec).

Novo leto 1946

ANDREJ BUDAL

Šest let podirali smo stari svet.
Uspeli smo. Dva strahovita zmaja
ugnali in pobili smo do kraja.
Zdaj sredi ruševin gradimo spet.

Ni stanovanj, ni kruha, ni oblek,
a so palače, gnjati in kožuhi
za listnice z napetimi trebuhi.
Vse manjka in vsegá je na pretek.

Premirja so. Morda bo tudi mir,
celo pravičen bi utegnil biti,
če bomo dobri, zmerni, razboriti
in ne iztuhtamo preveč ovir.

Dobrine so in dobra volja je
le sporazuma rado nedostaje,
kako naj se obidejo pregraje,
ki branijo, da vsi dobijo vse.

Če le pravično to se razdeli,
za kar so ljudske množice trpele,
vsa leta umirale in krvavele —
ne bo zaman prelita vsa ta kri.

Kar danes množice voščil, željá
izražajo si za to novo leto,
to bodi narodom vodilo sveto
do boljšega in lepšega svetá.

Razgled po svetu

Glavna skupščina Organizacije združenih narodov zaseda že tretji teden. Po izvolitvi nestalnih članov Varnostnega sveta in članov Socialno-gospodarskega sveta, v katerem je dobila sedež tudi Jugoslavija, ter šestih komisij, so delegati raznih držav izrazili poglede svojih vlad glede vzdrževanja miru in varnosti. Jasno je, da je svet poslušal z največjo pozornostjo govore Gromika Byrnesa in Bevina, zastopnikov treh velesil, ki jim pripada največja odgovornost za čuvanje miru. Delegati so izrazili odločnost svojih vlad, da podprejo z vsemi svojimi silami novo mirovno organizacijo. Niso manjkali seveda tudi poizkusi, da bi se razbil varnostni mehanizem Organizacije združenih narodov, katerega temelj je soglasnost petih velesil. Izjave in namigovanja na »zastarelost« ustanovne listine ZN je posebno odločno zavrnil zastopnik Sovjetske zveze, kakor tudi delegati drugih demokratičnih držav. Jugoslovanski delegat, podpredsednik zvezne vlade FLRJ E. Kardelj je izjavil: **Če hočemo ohraniti mir, tedaj moramo v tem svetu, kakršen je, in s katerim ne moremo biti vedno vsi zadovoljni, utrjevati vse tiste elemente, od katerih je odvisen mir. Pri tem se posebno ne sme pozabiti, da je pri pripravljanju zadnje vojne bila napadalnost nerazdružljivo povezana s fašizmom. Boj proti ostanku fašizma mora biti zato sestavni del splošnih naporov za utrjevanje miru.**

Podpredsednik Kardelj je opozoril Združene narode tudi na osvajalni pritisk, ki se znova pojavlja na naših mejah in na potrebo, da se pravično reši problem naših narodnostih meja, kar je nedeljiv del interesov splošnega miru.

Tako je predstavnik Jugoslavije konkretno razkrinkal pred najvišjim mednarodnim forumom imperialistične aspiracije sedanje Italije na Trst, odnosno Julijsko Krajino.

Te aspiracije so prišle do izraza posebno v zadnjih dneh v debati o zunanji politiki v italijanski konzulti, kjer so imeli glavno besedo »predfašistični« italijanski politiki Sforza, Bonomi in drugi, ki so, jasno, obnavljali stališče zmagovite imperialistične Italije leta 1918. Predsednik vlade De Gasperi se je takorekoč uradno dotaknil vprašanja Julijske krajine in odnosov med Italijo in Jugoslvijo in se zavzemal za mejo, ki jo je predsednik Wilson predlagal 1918. leta, torej za mejo, ki bi prepustila Italiji nad pol milijona Slovanov z glavnimi mesti Trstom, Gorico in Puljem. S tem je De Gasperi, na podlagi svojega znanega stališča o nedolžnosti Italije v drugem svetovnem klanju še enkrat pokazal, da sedanjo Italijo vodijo ista imperialistična načela in iste imperialistične klike, ki so si po prvi svetovni vojni ustvarile v naših krajih bazo za napad na Jugoslavijo in Balkan.

Italijanski imperialisti, ki so kot premaganci izključeni iz mednarodnih posvetovanj v Londonu, so pohiteli dvigniti svoj glas, ker se v Londonu sedaj pripravlja sestavljanje mirovnih pogodb. Na Moskovski konferenci v decembru je bilo sklenjeno, da bodo mirovne pogodbe z Italijo sestavili zastopniki zunanjih ministrov Sovjetske zveze, Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Francije. Mirovne pogodbe z Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo bodo sestavili zastopniki zunanjih ministrov prvih treh imenovanih velesil, s Finsko pa prvih dveh. Pogodbe bodo predložene mirovni konferenci v Parizu 1. maja 1946, kateri bo prisostvovalo 21 držav. Delegati zunanjih ministrov SZ, Velike Britanije, ZDA in Francije so se že sestali v Londonu, da pripravijo najprej mirovno pogodbo z Italijo in zadnje vesti potrjujejo, da bo kmalu prišla k nam razmejitvena komisija, kakor je bilo sklenjeno na Londonski konferenci zunanjih ministrov.

Pozornost sveta je sedaj usmerjena na Varnostni svet, ki je začel z delom takoj po izvolitvi svojih nestalnih članov. Pred njim je problem Perzije ter noti Sovjetske in Ukrajinske delegacije glede položaja v Grčiji in Indoneziji. Ti dve noti sta sestavljeni v skladu z določilom listine Združenih narodov, da lahko posamezni člani Organizacije predlože Varnostnemu svetu vsako vprašanje, ki lahko vodi k mednarodnim zapletljajem. Nota sovjetskega delegata zahteva naj Varnostni svet izda ukrepe, da se napravi konec položaju v Grčiji, kjer reakcionarni elementi izkoriščajo prisotnost britanskih čet za borbo proti demokratičnim silam. Ukrajinska nota pa zahteva, da Varnostni svet razčisti položaj, ki je nastal v Indoneziji. Kakor je znano, so se redne britanske čete, kakor tudi japonske oborožene sile na tem ozemlju več mesecev udeleževale vojaških akcij proti krajevnemu prebivalstvu, ki si je po kapitulaciji Japonske postavilo lastno narodno vlado, proglasilo popolno neodvisnost Indonezije in se uprlo z orožjem britanskim četam, ki so bile poslane na otočje, da vzpostavijo kolonialno oblast Holandije.

Varnostni svet je torej postavljen pred prvo preizkušnjo, ki bo pokazala, v kakšni meri bo novi mednarodni mehanizem OZN, katerega ključ je prav Varostni svet, gladko in učinkovito izvrševal svoje delo. To delo ne bo lahko, kajti treba bo mnogo opreznosti demokratičnih sil, da bodo premagani ostanki fašizma, ki niso izginili z vojaškim porazom. Razprava v Nürnbergu proti glavnim kolovodjem druge svetovne vojne odkriva vsak dan bolj peklenske načrte in zveze nacistične stranke s finančnimi krogi in z vojaškimi klikami. Razpravi, ki se vršita v Kijevu in v Minsku proti zločincem, ki so pobili nad štiri milijone Ukrajincev in 2.220.000 Belorusov prikazujeta svetu vso grozoto fašizma. Toda fašizem še vedno podtalno živi v razkroju nacionalizma in rasizma. Živi v mračnih kotih kartelov in trustov, kakor so pokazala zadnja odkritja v Nemčiji, v organizacijah, ki so si nadele demokratično masko, in celo v državnih sistemih (Španija), ki jih neodločnost zapadnih držav pušča še vedno v življenju.

Borba za demokracijo je težka. To dokazuje tudi primer držav, v katerih so se utrdile demokratične sile, a ne dovolj, da bi uničile vse ostanke fašizma. V Madžarski postavlja stranka bivših grofov in veleposestnikov še vedno stare imperialistične programe in zatira slovansko prebivalstvo, ki živi v madžarskih mejah. V Bolgariji ovira reakcionarna Republikanska stranka delo Otečestvenega fronta s tem, da onemogočuje razširitev vlade po zahtevah konference zunanjih ministrov v Moskvi.

Edino v državah, ki imajo ljudsko oblast, je nevarnost fašizma odstranjena. V Jugoslaviji se pravkar vrši zasedanje Sveta narodov in Zveznega sveta, ki obravnavajo novo ustavo. Jugoslavija je prva osvobojena država, ki v Evropi sprejema novo ustavo. Že samo to nam govori, da gre razvoj demokracije v Jugoslaviji s sorazmerno hitrejšim korakom kakor v drugih osvobojenih državah Evrope in da se v Jugoslaviji najhitreje utrjuje demokracija. To nima pomena samo za jugoslovanske narode, ampak je mednarodne važnosti, ker utrjuje moč demokracije po vsem svetu.

Organizacija združenih narodov

Ime nove organizacije za mir in varnost je nastalo 1. januarja 1942. leta, ko je 26 držav, ki so bile v vojni proti silam trojnega pakta, podpisalo **Izjavo združenih narodov,** s katero so se obvezale, da bodo sodelovale v vojni in pri sklenitvi miru. V teku vojne se je pridružilo Waschingtonski deklaraciji še 10 držav.

Nujno je, da je ta vojna zveza miroljubnih narodov bila podlaga organizaciji, ki naj bi po zmagi služila vzdrževanju trajnega miru in varnosti. Že med vojno so miroljubni narodi gledali v bodočnost in so spoznali, da morajo biti složni tudi v miru, ako hočejo onemogočiti ponovitev vojne, ki je dvakrat v eni generaciji prinesla človeštvu smrt in razdejanje. V jeseni 1944. so v ameriškem mestu **Dumbarton Oaks** zastopniki Sovjetske zveze, Združenih držav Amerike, Velike Britanije in pozneje tudi Kitajske izdelali neuradne predloge za novo mirovno organizacijo, na katere so se naslonili generalisim Stalin, predsednik Roosevelt in Churchill na Krimski konferenci v februarju 1945, ko so sklenili, da bodo ustanovili novo svetovno organizacijo ter so zato sklicali konferenco v S. Franciscu.

Tej konferenci, ki se je vršila v aprilu 1945. leta, je prisostvovalo poleg omenjenih 36 držav podpisnic izjave Združenih narodov še 13 držav, ki so medtem napovedale vojno Nemčiji in Japonski. Na konferenci sta bil sprejeti med Združene narode kot posebni osebi mednarodnega prava (poleg Sovjetske zveze kot celote) še Ukrajina in Bela Rusija zaradi njunega ogromnega deleža v vojni. Te države, po številu 51, so ustanovni člani organizacije Združenih narodov.

Organizacija Združenih narodov je torej nastala iz skupnega bojnega napora vseh miroljubnih narodov. Njeni ustanovitvi so kumovale tri velike sile: Sovjetska zveza, Amerika in Anglija.

Glavni nedostatek bivšega Društva narodov je bil, da je bilo osnovano brez Sovjetske zveze in celo z izrazito protisovjetskimi cilji, kakor tudi brez Združenih držav Amerike. Organizacija Združenih narodov je bila ustanovljena pod drugačnimi pogoji: eno izmed najvažnejših dejstev je, da v novi organizaciji sodeluje Sovjetska zveza, ki je nosila glavno breme vojne in ki bo pazila, da sadov zmage ne poberejo sile, ki bi hotele pahniti svet v novo vojno. Važno je tudi, da je Ameriški senat, ki po prvi svetovni vojni ni ratificiral pakta Društva narodov, sprejel statut Združenih narodov že mesec dni po podpisu.

Nekatere države niso zastopane v organizaciji. To so predvsem Nemčija, Japonska, Italija in njihovi bivši sateliti ter nevtralne države. Samo države, ki so z borbo ustvarile pogoje za svetovni mir, morejo sodelovati v njegovi izgradnji. Toda nobeni državi niso za vedno zaprta vrata med Združene narode, kajti pristop bo mogoč vsaki miroljubni državi, ko jo bodo ustanovni člani smatrali za vredno, da stopi v njihovo sredo.

V statutu Združenih narodov so se vlade podpisnice svečano zavezale v imenu svojih ljudstev, da bodo združile svoje sile, da ohranijo mir ter da postavijo načela, ki bodo prinesla človeštvu varnost, svobodo in boljše življenje. Potrjujejo enakopravnost velikih in malih narodov, načelo samoodločbe in se zavezujejo, da bodo za reševanje mednarodnih sporov uporabljale samo miroljubna sredstva. Z vojno bodo posegle v spor samo takrat, kadar bodo v nevarnosti skupni interesi, torej kadar bo treba reševati s skupno silo svetovni mir.

Soglasnost in ne preglasovanje

Organi Združenih narodov so: Glavna skupščina, Svet varnosti, Socialno-gospodarski svet, Varstveni svet, Mednarodno sodišče in Tajništvo.

Generalna skupščina je zbor odposlancev vseh držav članic. Vsaka država ima po en glas. S tem je potrjeno načelo enakopravnosti malih in velikih držav. Skupščina razpravlja o vseh vprašanjih in daje nasvete Svetu varnosti, odnosno poedinim združenim narodom. V važnih zadevah odloča z dvotretjinsko večino, v ostalih primerih pa z navadno večino. Vendar je v statutu vsa teža odgovornosti in odločitev prepuščena Svetu varnosti. V tem je velika razlika med Združenimi narodi in bivšim Društvom narodov.

V Društvu narodov je imela vsaka država, pa tudi najbolj odvisna, enake pravice kakor v zunanjepolitičnem pogledu neodvisna država. Zaradi tega se je moglo zgoditi, da so velike sile vsiljevale svojo imperialistično politiko z glasovi malih držav, Italja se je n. pr. izognila dosledni uporabi gospodarskih sankcij, ko je napadla Abesinijo, s tem, da je pridobila glasove Švice, Madžarske in Avstrije.

Te žalostne izkušnje z bivšim Društvom narodov so odgovorni državniki upoštevali pri sestavljanju pravil nove mirovne organizacije. Pravice posameznih držav v tej so jih prevzele nase v pogledu zagotovitve miru na svetu. Zaradi tega so Združeni narodi prenesli na Svet varnosti glavno odgovornost za čuvanje miru in so mu priznali pravico, da jih pri izvrševanju te odgovorne dolžnosti zastopa popolnoma.

Varnostni svet ima 11 članov. Sovjetska zveza, Združene države Amerike, Anglija, Kitajska in Francija so stalni člani. Ostalih 6 imenuje Glavna skupščina za dobo dveh let. Na svojem prvem zasedanju je skupščina imenovala tri člane za dobo dveh let (Avstralijo, Brazilijo in Poljsko) ter tri za eno leto (Mehiko, Egipt in Holandijo), tako, da se bodo vsako leto menjali trije člani.

Za veljavnost sklepov Sveta varnosti zadostuje vprašanje postopka 7 glasov, za vse ostale sklepe pa je potrebna soglasnost 5 velesil in najmanj še dva glasova ostalih članov. Svet varnosti more torej pretresti vsako mednarodno situacijo, ako to zahteva 7 njegovih članov, toda če ena izmed velesil ne soglaša s predlaganim ukrepom, ga Svet ne more sprejeti (pravica sveta). Ta postopek je boljša garancija miru kot preglasovanje, ker bo glavna odgovornost na ramenih velesil, ki so nosile glavno breme vojne in ki so prišle do prepričanja, da sta mir in mednarodna varnost odvisna predvsem od soglasja velikih držav. Nekaterim nazadnjaškim krogom to seveda ne gre v račun. Hoteli bi razbiti to enotnost in postaviti sistem, ki je pokopal Društvo narodov. Svoje spekulacije skrivajo za frazami o »pravicah malih narodov«, ki naj bi znova postali orodje mednarodnih intrig.

Svet varnosti je čuvar svetovnega miru, odloča o sredstvih, ki so potrebna, da bi se ugladili spori med narodi. Ako ne zadoščajo mirna sredstva, sklepa o uporabi gospodarskih, prometnih in drugih sankcij ter vojaških ukrepov proti napadalcem. Imel bo na razpolago primerne sile, ki mu jih bodo dali člani organizacije. Tako bo mogoče preprečiti vsako bodočo vojno in že samo pripravo na novo vojno.

Glavna skupščina je imenovala tudi 18 članski socialno-gospodarski svet, ki ima nalogo ustvariti v svetu take socialne, gospodarske in kulturne pogoje, ki so potrebni za mirno sožitje in prijateljstvo med narodi. Varstveni svet bo upravljal v imenu Združenih narodov na podlagi posebnih sporazumov med zainteresiranimi državami ozemlja nesvobodnih ljudstev (mandate, bivše sovražnikove teritorije in eventualno druga ozemlja). Mednarodno sodišče ima sodno in posvetovalno funkcijo v mednarodnih vprašanjih in sporih pravnega značaja. Tajništvo je glavni upravni organ organizacije.

Svetovna vlada?

Organizacija Združenih narodov nima značaja svetovne vlade, ki bi omejevala suverenost svojih članic, čeprav ji nekateri reakcionarni krogi, ki bi hoteli zavladati svetu s pomočjo svojih vazalov, hočejo dati ta značaj. Vsaka država ostane popolnoma neodvisna. Organizacija Združenih narodov ne more omejevati in uravnavati njene volje in življenja, v kolikor ni naperjeno proti svetovnemu miru.

Statut Združenih narodov priznava veljavnost dvostranskih pogodb, ki so v skladu z mirovnimi cilji Združenih narodov. Te pogodbe so danes osnova novega sistema mednarodne varnosti. Pogodbe, sklenjene med Sovjetsko zvezo in Ameriko, Anglijo, Francijo, Jugoslavijo, Češkoslovaško in Poljsko izpopolnjujejo in podpirajo bodočo organizacijo miru, ker so se te države v naprej prostovoljno obvezale, da se bodo z združenimi močmi uprle vsakemu novemu napadu.

LENIN

21. t. m. je bila 22. obletnica smrti tvorca velike socialistične države

M. GORKI - ODLOMKI

Več kakor leto dni mi je vztrajno prigovarjal, naj odidem iz Rusije in vselej sem se čudil, kako more človek, ki je tako zatopljen v delo, misliti še o tem, da je nekdo nekje bolan in potreben odmora.

Govoril sem že o njegovem izrednem odnosu do tovarišev, o pozornosti, s katero je uganil celo mučne podrobnosti njihovega življenja. Toda tega njegovega čustva ni mogoče pojasnjevati kot sebično skrb, ki je večkrat lastna dobremu gospodarju v odnosu do njegovih poštenih in spretnih delavcev.

Ne, bila je prisrčna pozornost resničnega tovariša, ljubezen enakega do enakih. Vem, da Vladimirja Iljiča ni mogoče primerjati

niti z najpomembnejšimi ljudmi njegove Partije, toda on kakor da tega ni vedel odnosno ni hotel vedeti. Bil je večkrat oster, prepiral se je z ljudmi, neusmiljeno se jim je posmehoval, včasih se jim je celo strupeno rogal — vse to je res.

Toda večkrat sem slišal v njegovih sodbah o ljudeh, ki jih je še včeraj napadel in »zmerjal«, prizvok resničnega občudovanja njihove nadarjenosti in moralne trdnosti, občudovanja njihovega vztrajnega in napornega dela v peklenskih okoliščinah leta 1918 do leta 1921, dela, ki so ga opravljali v deželi, ki je bila obdana z vseh strani z vohuni vseh mogočih strank in držav, med zarotami, ki so kakor gnojni tvori poganjale na izmozganem truplu dežele. Delali so brez oddiha, jedli malo in slabo, živeli so v stalnem vznemirjenju.

Toda Lenin sam kakor da ni čutil težav teh okoliščin in skrbi življenja, ki ga je do najglobljih temeljev pretresal krvavi vihar državljanske vojne. Samo enkrat, v pogovoru z M. F. Andrejevo, mu je izbruhnilo — po njenih besedah — nekaj, kar je bilo podobno tožbi:

»Kaj hočemo, draga Marija Fjodorovna? Boriti se moramo. Da nam je težko? Seveda. Mislite, da mi ni nikoli hudo? Pa še kako! Poglejte Dzerdžinskega, kakšen je! Ni pomoči. Rajši naj nam bo še teže, samo da zmagamo!«

Osebno sem ga slišal tožiti le enkrat:

»Škoda, da ni Martov z nami, velika škoda! Kako čudovit tovariš je, kako čist človek!«

Spominjam se, kako prisrčno se je smejal, ko je nekje bral besede Martova:

»V Rusiji sta le dva komunista: Lenin in Kolontajeva.«

In ko se je nehal smejati, je vzdihnil:

»Modrijan! Eh...«

Ko se je nekoč poslovil od nekega tovariša-gospodarstvenika, je rekel z resničnim spoštovanjem in občudovanjem:

»Ga že dolgo poznate? Lahko bi bil na čelu ministrskega sveta katerekoli evropske države.«

Pomel si je roke in z nasmehom dejal:

»Glede nadarjenih ljudi je Evropa revnejša kakor smo mi.«

Povabil sem ga, da bi se peljal v Glavno artilerijsko upravo pogledat aparat za koregiranje streljanja na letala, ki ga je izumil nek boljševiški topničar.

»Saj tega ne razumem!« je rekel, vendar je šel.

V mračni sobi se je zbralo okrog mize, na kateri je stal aparat, kakih sedem čemernih generalov, samih sivih, brkatih starcev, učenjakov. V njihovi sredi se je skromna civilna Leninova postava nekako izgubljala in je postala neznatna. Izumitelj je začel razlagati konstrukcijo aparata. Lenin ga je poslušal dve, tri minute, odobravajoče je dejal: »Hm, hm!« Nato pa je začel izpraševati izumitelja prav tako svobodno, kakor da bi bil na izpitu iz političnih ved.

»Kako ste dosegli istočasno dvojno delo v mehanizmu, ki odreja točko merjenja? Ali se ne da postavljati rilec topa avtomatično po podatkih, ki jih daje mehanizem?«

Vprašal je tudi po obsegu pogodka in o drugih stvareh. Izumitelj in generali so se razživeli, drugi dan pa mi je izumitelj pripovedoval:

»Sporočil sem svojim generalom, da pridete s tovarišem, toda zamolčal sem jim, kdo je ta tovariš. Niso spoznali Iljiča in najbrž si sploh niso mogli zamisliti, da bi prišel tako neopazno, brez straže in pompa. Spraševali so me: Kaj je to kak tehnik, profesor Lenin? Strašno so se začudili, kako je to mogoče. In prosim, odkod pozna vso našo modrost? Spraševal je kakor kak tehnični strokovnjak! To je prevara! Zdi se mi, da sploh niso verjeli, da jih je obiskal prav Lenin.«

Ko sva se vračala, se je Lenin razburjeno smejal in govoril o izumitelju:

»Vidite, kako lahko napačno oceniš človeka! Vedel sem, da je to star, pošten tovariš, vendar pa človek, ki nima preveč bistre glave. In vendar je pokazal tako sposobnost — sijajno! In kako so me generali napadli, ko sem podvomil o praktični vrednosti aparata! Storil sem to nalašč, ker sem hotel zvedeti, kako oni cenijo to bistroumno stvarco!«

Izbruhnil je v smeh, nato pa je vprašal:

»Povejte, ali ima I. še kak izum? Za kaj gre? Potrebno je, da se ne ukvarja z ničemer drugim. Joj, če bi imel možnost, nuditi vsem tehnikom pogoje, ki so potrebni za njihovo delo! Čez pet in dvajset let bi postala Rusija najnaprednejša dežela na svetu!«

*

Njegov odnos do mene je bil odnos strogega učitelja in dobrega, skrbnega prijatelja. »Skrivnosten človek ste«, mi je rekel šaljivo. »V literaturi je videti, da ste dober realist, v odnosu do ljudi ste pa romantik. Za vas so vsi — žrtve zgodovine. Poznamo zgodovino in govorimo žrtvam: Podrite žrtvenike, porušite templje, dol z bogovi! Vi pa bi me radi prepričali, da je dolžnost borbene partije delavskega razreda predvsem, urediti inteligenci udobno življenje!«

Morda se motim, toda zdi se mi, da se je Iljič rad pogovarjal z menoj. Skoraj vedno me je vabil:

»Če pridete, telefonirajte mi, da se sestaneva!«

Nekoč pa mi je dejal:

»Pogovor z vami je vsekej zanimiv, ker imate pisan in širok krog vtisov.«

Spraševal me je o razpoloženju inteligence, zlasti pozorno pa o učenjakih — takrat sem namreč delal v »Komisiji za izboljšanje življenja znanstvenikov«. Zanimal se je tudi za proletarsko književnost.

»Kaj pričakujete od nje?«

Govoril sem, da pričakujem zelo mnogo, obenem pa mislim, da je neobhodno potrebno organizirati literarno visoko šolo s stolicami za jezikoslovstvo, za tuje jezike — zapadne in vzhodne —, za folkloro, zgodovino svetovne literature, in posebej še za rusko.

»Hm-hm!« je govoril mežikajoče. »Široko in blesteče! Nisem proti širini, ampak preveč blesteče pa bo nemara, kaj ne? Svojih profesorjev za te predmete nimamo, meščanski pa nam bodo podajali tako zgodovino... Ne, sedaj je to nemogoče. Treba je počakati še tri do pet let!«

Tožil je:

»Brati sploh ne utegnem!«

Večkrat je poudarjal propagandni pomen dela Demjana Bednega, vendar je govoril:

»Grob je. Hodi za čitateljem, treba pa je hoditi malce spredaj.«

Do Majakovskega je bil nezaupen, celo nekam nejevoljen.

»Vpije, izmišlja si neke čudne besede in zdi se mi, da je razen tega še težko razumljiv. Vse je razmetano in se težko bere. Nadarjen? Celo zelo? Hm, hm, bomo videli! Ali se vam ne zdi, da pišejo zelo mnogo pesmi. Revije imajo cele strani pesmi in tudi zbirke izhajajo skoraj vsak dan.«

Rekel sem da je naravno, da mladino v takih časih privlači predvsem pesem in da se mi zdi, da je pisati povprečne pesmi celo laže kakor dobro prozo; razen tega zahtevajo pesmi manj časa; tudi da imamo zelo mnogo dobrih učiteljev iz tehnike poezije.

»No, da so pesmi lažje od proze, tega ne verjamem! Ne morem si misliti. Lahko mi kožo oderete, niti dveh verzov ne napišem«, je dejal. »Med množice je treba vreči vso staro revolucionarno književnost, ki jo premoremo mi in vsa Evropa.«

Lenin je bil Rus, ki je dolgo živel zunaj Rusije in je pozorno opazoval vso deželo, ki se je od daleč zdela lepša in barvitejša. Pravilno je ocenil njeno potencialno moč — izredno nadarjenost naroda, nadarjenost, ki je bila še šibko izražena, ki je še ni zbudila težko in mučna zgodovina, toda vendar nadarjenost, ki je bila in ki je blestela kakor zvezda na temnem ozadju fantastičnega ruskega življenja.

Vladimir Lenin, veliki resnični človek tega sveta je umrl. Ta smrt je na moč bolestno zadela srca tistih ljudi, ki so ga poznali.

Toda črna poteza smrti je še bolj ostro podčrtala v očeh vsega sveta njegov pomen, pomen voditelja svetovnega delovnega ljudstva.

In če bi bil oblak sovraštva do njega, oblak laži in obrekovanj okrog njegovega imena še bolj gost nič za to: ni je moči, ki bi mogla zatemniti baklo, ki jo je dvignil Lenin v dušeči temi poblaznelega sveta.

In ni človeka, ki bi tako zaslužil večen spomin v vsem svetu, kakor prav on.

Vladimir Lenin je umrl. Dediči njegovega razuma in volje živijo. Živijo in delajo tako uspešno, kakor ni delal nihče, nikoli in nikjer na svetu.

Tukaj je Jugoslavija!

Po brežinah, ki gredo od Devina do Trsta in ki se dvigajo iz morja, so stoletja hodili od morja in k morju po stezah in strmih stopnicah, med terasami, podprtimi s kamenitimi zidovi naši ribiči in naši vinogradniki. Gor pa dol, dan za dnem, noč za nočjo. Oni so podprli terase z zidovi, oni so ogradili te terase, oni so nasadili trtne nasade, oni so gojili druge poljske pridelke. Ob morju so si postavili hišice, da bi v njih shranjevali mreže in drugo orodje za ribolov. Oni so si postavili razgledne stolpe po teh brežinah, da bi njihovi opazovalci zasledovali kako plavajo tune in kričali povelja ribičem v čolnih. Na grebenu teh brežin so si zgradili svoje vasi. Z lastnim znojem so pognojili te brežine, da je trta bolje uspevala. V brentah so znosili domov grozdje. Brente so imel oprtane na ramenih in širok pas je od brent šel preko čela. Nad vsem pa se je raztezalo modro nebo in žarko sonce je grelo te bregove in

dajalo moč grozdju. Vse je delalo, staro in mlado, moški, ženske in otroci.

Krasna je ta pokrajina, delo naših ljudi; znoj, ki je kapal raz čel naših delavcev, kmetovalcev in ribičev, je dal življenje tej lepoti. Slovenska govorica, sočna in pristna, zabeljena z dobrodušno robatostjo, ga je uravnavala. In od tega morja naprej, od grebenov teh brežin, vse proti severu je neprekinjeno uravnavala vse življenje naša domača govorica. Tu je živelo stoletja in živi še danes slovensko delovno ljudstvo, pridno, marljivo, skromno a samozavestno. To ljudstvo je tu že zdavnaj pognalo svoje korenine. Samo je prišlo semkaj in ni obljudilo samo te brežine in planote, ki se razteza od grebena teh bregov proti severu, ni se naselilo samo po gorah in dolinah, ki so še bolj proti severu, ampak je naselilo tudi morje. Ko zagledaš celo vrsto ladij naših ribičev, se ti zazdi, da so se naselili ti naši ljudje tudi na morski gladini. Prirastli so na to morje, zorali so ga s svojimi čolni. Orali so ga istočasno s polji. Neprekinjena je vez med delom na morju in na suhem. Že od nekdaj je neprekinjena. Oplodili so vse to s svojo lastno srčno krvjo. Žrtvovali so mnogo za to pokrajino, za življenje in svobodo poznejših rodov ter vsega delovnega ljudstva.

To ljudstvo si je ustvarilo z lastno borbo, s trpljenjem in žrtvovanjem vse pogoje za svoje novo in lepše življenje.

V Barkovljah, predmestju Trsta, so ribiči napisali na stene pomola, ki varuje njihove ladje, z velikimi črkami: TU SMO SLOVENSKI RIBIČI. Isto so napisali Kontoveljci in še drugi. To pomeni: Tukaj je Jugoslavija.

BORILI SMO SE ZA NOV TEMELJNI ZAKON

(Nadaljevanje s 1. strani)

Po vojni, je ljudska oblast uspevala in uspeva predvsem s silo prepričevanja in izsiljuje prisilne ukrepe zlasti za tiste posameznike, ki delajo zavestno proti interesom skupnosti. Ni več žandarmerije, ki je bila prej potrebna za obvladanje širokih množic. — V svojem delu se ljudska oblast na široko poslužuje direktne pomoči ljudskih množic, ki se na različne načine, posebno pa na zborih volilcev, priteguje k reševanju javnih poslov. Ena glavnih nalog ljudskih organov oblasti je razvijanje lastne pobude ljudstva na vseh področjih javnega življenja.

Ko načrt ustave ugotavlja, da so ljudski odbori nastali in se razvili v narodno osvobodilni borbi proti fašizmu in reakciji, s tem ne poudarja samo njihovega izvora iz organov političnega gibanja, iz odborov Osvobodilne fronte. Te besede imajo globlji pomen, ker nakazujejo na usodno povezanost ljudske oblasti z naprednim političnim gibanjem množic. Le ob taki povezanosti je nastala ljudska država, govori nam in pokolenjem za nami osnovni zakon in s tem opozarja na to, da je politična zavest množic in močno napredno gibanje v bodoče edino jamstvo za obstoj in napredek ljudske države. Država je mogočno orožje v rokah delovnega človeka — toda tudi najboljše orožje je brez vrednosti, če je v rokah slabiča.

Dr. Stanko Peterin

(Se nadaljuje)

OČE

Mihael Solohov:

Mihael Solohov, sovjetski pisatelj, je slaven zlasti po svojem romanu »Tihi Don«. Po rodu kozak, nam v svojih delih opisuje predvsem preporod svojega ljudstva v Sovjetski zvezi.

Sonce je le še motno mežikalo skozi bledo zeleno grmičevje ob robu kozaške vasi. Ne daleč od vasi je mesto, od koder bi se moral peljati na nasprotni breg Dona. Gazim moker pesek, iz katerega puhti vonj po gnilobi. Pot se vije skozi grmovje kakor zmedena zajčja sled. Skozi suho hosto za menoj leze mrak.

Ob postajališču je pritrjen čoln, pod katerim klokota lilasto se bleščeča voda. Vesla rahlo poskakujejo, se obračajo v stran in ječe v vilicah.

Brodnik praska z zajemalko po čolnovem dnu, pokritim z mahom in meče vodo iz njega. Dvigne glavo, me z rumenkastimi, poševnimi očmi pogleda in čemerno zagodrnja:

»Hočeš čez? Takoj sem gotov, odveži medtem vrv.«

»Bova zmogla v dvoje spraviti čoln tja čez?«

»Bova poskusila. Kmalu bo noč. Kdo ve, če še kdo pride.«

Medtem ko si vilia mahedrave hlače, me možak znova pogleda in reče:

»Kot vidim, si tujec, nisi iz našega kraja. Odkod prihajaš?«

»Vračam se od vojakov.«

»Greš na dopust ali takole ... na skrivaj?«

»Demobiliziranec sem. Moj letnik so odpustili.«

»Tako, tako. Torej v pokoj...«

Sedeva k veslom. Don naju igraje zanaša v mladi les ob robu ležečega, preplavljenega gozda. S suhim glasom se drgne voda ob iverasti kljun čolna. Gole brodnikove noge, preprežene z modrimi žilami, so močno mišičaste. Od mraza pomodreli podplati so lepljivi, ker se z njimi upira ob spolzki prečni tram. Njegove roke so dolge in koščene, členki prstov grčasti in odebeleli. Mršav in ozkoprs nerodno vesla z ukrivljenim hrbtom, toda veslo ubogljivo reže grebene valov in se globoko vrta v vodo.

»Izgleda, da ne bova prišla naprej, tamle v gozdu naju bo stisnilo. Težka zadeva.«

Močna struja zada čolnu težak udarec. Čoln se zadaj močno zaokrene in zdaj ga vztrajno žene v stran proti gozdu.

Pol ure pozneje trdno trčiva ob drevje preplavljenega gozda. Vesla so polomljena. Skozi razpoko v dnu klokotaje pronica voda v čoln. Na nekem drevesu si urediva prenočišče. Brodnik čepi poleg mene in se z nogama oklepa veje.

»Tako, tako, torej se vračaš k svoji družini; seve, doma te že čaka mati: Vendar prihaja sin, naš rednik; zdaj bo pač postalo toplo okoli njenega starega srca. Da... Tebi pa, seve, ni kar nič do tega, da je srce tvoje matere vsak dan polno skrbi, ponoči pa pretaka bridke solze... Takšni ste vsi, vi ljubljeni sinčki; takšni ste... Dokler sami nimate lastnega, od vas samih spočetega naraščaja, tako dolgo nimate srca za bolečine svojih staršev... Tako je tudi z menoj. Živim, požirati pa moram samo grenkobo. Saj prenašam in vzdržim, ampak včasih si mislim: Življenje, življenje, le kdaj bo prišel tvoj najhujši konec?

Ti nisi odtod, tujec si. Povej mi, kaj bi ne bilo bolje, da se obesim?

Imam hčer: Natašo. V sedemnajstem letu je. Pa mi pravi: »Oče, zoprno mi je jesti z vami za isto mizo. Če pogledam vaše roke«, pravi, »se morám spomniti, da ste s temi rokami ubili moja brata in duša v telesu se mi obrača.«

Tega, kako je prišlo do tega, pa mrha ne razume. Da se je to zgodilo ravno zaradi njih, zaradi otrok.

Zelo mlad sem se oženil in Bog mi je dal ženo, ki je bila plodna kakor zajkla. Drugega za drugim mi je rodila osem lačnih kljunov, pri devetem pa mi je umrla. Od otrok pa ni vzel Bog nobenega k sebi, čeprav sem ga še tako prosil... Najstarejši je bil Ivan. Bil mi je podoben: temnolas, pravilnega obraza. Čeden kozak in vesten delavec. Drugi fant se je rodil štiri leta za Ivanom. Ta je bil po materi. Majhen in debelušast... Lase je imel rumene kot sonce, skoraj bele in sivo plave oči. Klicali smo ga Danilo in njega sem imel najraje. Od ostalih sedmih otrok so bila najstarejša dekleta, ostali pa drobni črvički.

Ivana sem oženil v naši vasi in kmalu se je tudi njemu rodil otrok. Tudi za Danila sem pravkar iskal nekaj primernega, tedaj pa so prišli nemirni časi. V naši kozaški vasi so se ljudje uprli Sovjetom. Tedaj je pritekel k meni Ivan: »Oče,« je rekel, »pojdite z menoj, greva z rdečimi! Za božjo voljo vas prosim! Držati morava z rdečimi, kajti oni so zelo pravična oblast!«

Tudi Danilo mi je prišel prigovarjat. Dolgo sta me prosila in vabila. Ali jaz sem jima rekel: »Nočem vaju siliti, pojdita, kamor hočeta, jaz pa ostanem tu. Razen vaju imam še sedem kljunov in te moram nakrmiti.«

Tako sta zapustila hišo. V vasi so se ljudje oborožili. Vsak s tem, kar mu je pač prišlo pod roko. Tudi mene so poslali »na fronto!« Na zbirališču sem jim rekel:

»Ljudje, očetje, vsi veste, da imam družino. Doma leži na pogradih osem otrok, — če poginem, kdo bo skrbel zanje?«

Naj sem še tako govoril, nič ni pomagalo. Brez ovinkov so me zgrabili in me poslali na fronto.

Položaji niso bili daleč od naše vasi.

In nekega dne, bilo je ravno pred Veliko nočjo, so privedli devet ujetnikov. Med njimi je bil tudi Daniluška, moj ljubljeni sin. Čez trg so jih gnali k poveljniku. Iz hiš so pritekli kozaki, bil je hrup, da se Bog usmili.

»Pobiti bi jih morali, pse! Ko jih bodo peljali od zasliševanja, jih bomo brez vsakih ozirov pokončali!«

Stal sem tam, kolena so se mi tresla, pa nisem pokazal, kako mi je pri srcu zaradi Danila, mojega fanta. Videl sem, kako so kozaki med sabo šepetali in z glavami kažali name. Potem pa je prišel k meni stražnik Arkaška: »Kako je, Mikišara, greš z nami, ko bomo pobijali komuniste?«, mi je dejal:

»Seveda grem, podleži!« sem rekel.

»Tu imaš torej bajonet in ostani pri vhodu.«

In tako sem ostal pri vhodu, v glavi pa mi je brnelo:

Mati božja, sveta Marija, kaj moram zares ubiti lastnega sina?«

V pisarni je postajalo vedno glasneje. Ujetnike so privedli ven. Prvi je bil Danilo. Ko sem ga zagledal, me je od strahu zazeblo. Njegova glava je bila otekla kot sod in brez kože. Na laseh je imel prilepljene debele volnene rokavice. Z njimi so mu po pretepanju mašili rane. Rokavice so popile kri in se prisušile na lase. Danilo se je opotekel skozi vežo. Zagledal me je in stegnil proti meni roke. Hotel se mi je nasmehniti, toda njegove oči so bile podplute in eno oko je bilo čisto pokrito s skorjo krvi.

Bilo mi je jasno: Če ga ne bom udaril, me bodo vaščani na mestu ubili. Moji malčki pa bodo ostali na svetu sirote.

Danilo je rekel: »Oče — očka, zbogom!« Po licih so mu tekle solze in mu izmivale kri. Jaz pa... nisem mogel dvigniti roke, tako težka je postala kakor kos lesa. V njej je čvrsto ležal bajonet in me tiščal; svojega fanta sem udaril s kopitom, tule čez uho... Zakričal je, del roki na obraz in padel!

Kozaki so se na glas smejali: »Le udari, Mikišara, zdi se, da ti je žal tvojega Danila, udari, ali pa ti bomo puščali kri!«

Planili so na ujetnike in jih pričeli obdelavati z bajoneti. Pred očmi se mi je stemnilo, stekel sem stran, vedno dlje vzdolž ulice. Pri tem pa sem videl, kako so mojega Danila valjali po tleh sem in tja, poveljnik stražnikov pa mu je potisnil konico bajoneta v grlo. Danilo je samo še zahropel.«

Pod pritiskom vode hrešče deske čolna in jelševo deblo pod nama zategnjeno stoka.

Mikišara dolgo molči. Potem pa spet prične s tihim zamolklim glasom:

»Zaradi te zadeve so me povišali v nadstražarja. Mnogo vode je medtem steklo po Donu, ampak ponoči še vedno slišim, kakor bi nekdo hropel in požiral in se dušil.

Do pomladi smo držali fronto proti rdečim. Potem se je prebil do nas general Sekretjef in pognali smo jih daleč onkraj Dona, prav do saratovske gubernije.

Dosegli smo mesto Balašof. O svojem najstarejšem, Ivanu, nisem vedel nič. Nenadoma pa se je pričela med kozaki širiti govorica — vrag si ga vedi, kako so prišli do nje — da je Ivan zapustil rdeče in se pridružil šest in trideseti kozaški bateriji.

Ljudje iz naše vasi so grozili: »Če bomo Vanjka ujeli, mu bo huda predla!«

Prišli smo v neko vas, in glej, v njej je sedela šest in trideseta. Kmalu so mojega Vanjo ujeli, zvezali in odvlekli v pisarno. Tu so ga močno pretepli, potem pa so mi ukazali:

»Odvedi ga v štab regimenta!«

Od vasi do štaba je bilo kakih dvanajst vrst. Poveljnik naše stotnije mi je dal spremna pisma in rekel — gledaje vstran:

»Tu imaš papirje, Mikišara, spravi fanta v štab. Pri tebi je varen. Očetu ne bo ušel!«

Zapustila sva vas. Pot je vodila čez grič. Molčal sem jaz in tudi Ivan je molčal. Tako sva prehodila približno pol poti. Prišla sva mimo male kapele. Tu se je Vanja okrenil proti meni. »Oče, v štabu me bodo ubili. V smrt me vodiš. Kaj tvoja vest še vedno spi?«

»Ne, Vanja,« sem rekel, moja vest ne spi.«

»Kaj nimaš prav nič sočutja z menoj?«

»Tako zelo se mi smiliš, fant, da mi srce poka od bolečine.«

»Če ti je zaradi mene hudo, pa daj, da pobegnem. Glej, vse premalo sem še živel na tem svetu.«

Vrgel se je na kolena. Trikrat se mi je poklonil prav do zemlje. Pa sem mu rekel: »Daj, da prideva na vrh, moj fant. Potem steci in nekajkrat bom ustrelil v slepo.«

Kot otrok ni spravil iz sebe prijazne besede; zdaj pa se mi je vrgel okoli vratu in mi poljubil roke...

Šla sva še dve vrsti. Molčal je. Tudi jaz sem molčal. Prišla sva na vrh. In Ivan je obstal.

»Torej, oče, zbogom. Če bova oba ostala pri življenju, potem bom do konca življenja skrbel zate. Nikoli ti ne bom rekel žal besede.«

Objel me je, meni pa je pri tem pokalo srce.

»Teci, fant,« sem mu rekel. Stekel je po bregu. Vedno znova se je oziral in mi mahal z roko. Pustil sem ga, da je pretekel približno dvajset klafter. Potem pa sem vzel puško z rame, pokleknil, da bi se mi ne tresla roka in pritisnil... Zadel sem ga naravnost v hrbet.«

Mikišara dolgo išče v žepu svoj mošnjič za tobak, si premišljeno ukreše ogenj, počasi nažge pipo in pri tem vleče z ustnicami. Mišice v obrazu mu trzajo. Izpod nabreklih vek gledajo njegove poševne oči trdo in neskesano.

»Torej... planil je pokonci in stekel še nekaj korakov. Potem je pritisnil roki na trebuh in se okrenil k meni: »Oče... zakaj?«

Padel je. Stekel sem k njemu in se sklonil nadenj. Na ustih se je penila kri. Mislil sem, zdaj je konec, umrl bo. Pa se je še enkrat dvignil. »Oče, ženo imam in otroka...« Glava mu je omahnila. S prsti je poskušal zamašiti rano, toda... kri je kar vrvrala skozi njegove prste. Zastokal je. Legel je na hrbet, me strogo pogledal, toda jezik je bil že težak. Še je spravil iz sebe: »O-če, o—, O oče...« Solze so mu zalile oči. »Vanjuša, vzemi moje trpljenje nase. Pač, imaš ženo in otroka, mojih pa leži sedem na pogradu. Če bi te izpustil, bi me kozaki ubili in otroci bi morali iti prosjačit.«

Še nekaj hipov je ležal pa je izdihnil. Mojo roko je držal v svoji.

Zdaj pa presodi, dobri mož, zaradi otrok sem vzel nase toliko gorja, glava mi je osivela... Delam, da bi jim ne zmanjkalo kruha, ne podnevi ne ponoči nimam miru... Oni pa govore kakor hčerka Nataša: »Zoperno mi je, oče, sedeti z vami za isto mizo...« Kako naj to prenesem...?«

Brodnik Mikišara skloni glavo, potem pa me pogleda težko in nepremično. Za njegovim hrbtom pričenja vstajati jutranji somrak, žalosten in dimast. Z desnega brega, iz črne gmote topolov, se obenem s pestrim gaganjem gosi oglasi od mraza hripav in zaspan glas:

Mikiša! Vrag! Sem s čolnom!...

Naše žene pišejo

Zadnje dni novembra se je vršil v Parizu mednarodni ženski kongres, katerega so se udeležile delegatke 40 narodov. Svetovni tisk je posvetil delu tega kongresa veliko pažnjo in vsa svetovna javnost, zlasti pa žene si od njega veliko obetajo, saj je bil na njem obrazložen in sprejet program dela vseh antifašistk.

Tržaška VITA NUOVA, ni mogla preko tega dogodka in je v svoji številki 12. januarja t. l. pod naslovom »Mammiferi di lusso« prinesla članek o kongresu. V njem pa, po primernem uvodu, ki seveda govori o socialnosti, je povedano le to, da se ga je udeležila ruska delegatka, oblečena v dragocen krznen plašč s kučmo iz bobrovine na glavi.

Sovjetske žene so poslale na svetovni kongres zastopnice vseh ruskih žena: delavk, izobraženk, zanstvenic in umetnic. V odposlanstvu so bile:

predsednik protif. odbora Sovjetskih žena Nina Popova,

traktorska voznica na strojno traktorski postaji Ribnoje v Rjazanskem okrožju Darja Garmas,

stahanovka iz tekstilne tovarne »Prehgernaja Manifakture« v Moskvi Ivanejeva,

glavna ravnateljica želez. vlačne službe Zinaida Troickaja,

inženerka uprave podzemeljskih železnic Tatjana Fedorova,

junakinja SZ kapetan Tomičeva,

polkov. letalstva Beržanskaja,

dr. medicine prof. Gorinevskaja,

pisateljici Elena Konemenko in Ana Karavajeva,

zaslužna igralka Zerkalova,

ljudska umetnica in nagrajenka s Stalinovo nagrado Mareckaja in več zastopnic posameznih republik ZSSR.

Tako je bila torej ruska delegacija sestavljena iz najboljših, najsposobnejših in najpožrtvovalnejših žena Velike Rusije, ki so s svojim delom največ doprinesle k izgradnji in obnovi svoje domovine. Znano pa je in gotovo je o tem poučena tudi VITA NUOVA, da je v Sovjetski Zvezi uravnana višina prejemkov po principu dela, da vsak prejme toliko, kolikor po svojem delu zasluži. Da so zaradi tega lahko delegatke SZ prišle na Kongres v dragocenih plaščih je samo po sebi umevno, kljub temu, da krznen plašč ne predstavlja v Sovjetski Zvezi nobeno posebnost niti dragocenost in si ga lahko nabavi bodisi z umskim, bodisi z delom svojih rok, vsaka ruska žena. Pri nas seveda poklicna žena ne zasluži toliko, da bi si kaj takega lahko privoščila.

Toda mi vemo, da VITA NUOVA, ni bila vedno tako tenkočutna. Ko so se sestajale žene raznih fašističnih hierarhov in izkoriščevalcev delovnega ljudstva, oblečene v dragocene kožuhe, si ni VITA NUOVA nikoli delala preglavic in si jih ni drznila imenovati »mammiferi di lusso«. V tem primeru pa gre seveda za delovne žene in misli, da si lahko dovoli vsako nesramnost. To bi naj bilo torej moderno socialno gledanje na svet, ki ga oznanjajo cerkveni hierarhi.

Kako pa naj imenujemo bodoče kardinale, ki bodo imenovani meseca februarja t. l. in bodo imeli na sebi oblačila, ki bodo stala 3,000.000.— (reci tri milijone) za vsakega posebej, kot so o tem pisali rimski listi.

(Iz stenčasa)

Naš prvi sestanek

Bilo je jesenskega večera leta 1943.

Ponosno so stopali Hitlerjevi vojaki po naši vasi. Ni bilo ceste ne kotička, ki bi ne bil zastražen. Vse povsod pozor na te skrivne bandite.

Kam naj se obrnemo, kje naj iščemo prostor za sestanek? Po dolgem času, že pozno v noč, me obvestijo kam naj grem. Stopam po cesti, obrnem za hiše in kar naenkrat glej — straža! Hoče me ustaviti, a kaj bi odgovorila? Zato ga prehitim s pozdravom in nadaljujem svojo pot. Pridem do male kleti. Obrnem se okoli, nikogar. Stopim po stopnicah navzdol, odprem mala vrata. Popolna tišina, popolna noč, samo mala lučka je razsvetljevala temno klet, kjer so bile zbrane že vse tovarišice, ki so navdušeno in zaželjeno čakale ta prvi sestanek. Vse je bilo tako skrivnostno, tako lepo. Ganjena gledam od ene do druge in čutim v srcu nekaj novega, neko čudno močno vez, ki se je še tesneje oprijela mojega srca. Ne ganem s pogledom, dokler me tovarišice ne pozdravijo z mirnim nasmehom. Tukaj, v tej kleti, smo se prvič združile, v tej kleti smo združile našo organizacijo ZSM. Kako začudena sem bila, ko sem slišala, da sem izvoljena za tajnico! Kakšen strah me je obšel! Kako je mogoče izpolnjevati dolžnosti, ko nas sovražnik tako nadzoruje. A ta strah je trajal le malo, zamislila sem se le v eno besedo: DOMOVINA. Le zanjo — je bil moj odgovor, odgovor, ki je zaključil naš prvi sestanek v temni, pozabljeni, podzemski kleti.

Milena (Iz stenčasa Bazoviške mladine)

Primož Trubar

JOŽE PAHOR

Slovenci smo izgubili svobodo v dobi pokristjanjevanja, zato tudi nimamo posebnih slovstvenih spomenikov razen brižinskih, stiškega in celovškega rokopisa iz časov po naselitvi.

Brižinski spomeniki so nastali pod vplivom dela sv. Metoda v 10. stoletju in so najčastitljivejši spomenik slovenskega jezika, edini dokaz, da je v stoletjih po naselitvi živel naš jezik tudi nekoliko literarno življenje.

Mnogo pozneje, v prvi polovici 15. stoletja, sta bila napisana stiški in celovški rokopis, molitveni in pisemski obrazci, ki so jih ustvarile potrebe cerkvenega življenja.

Široko so se našemu jeziku odprla vrata v svet šele s prihodom reformacije, velikega verskega gibanja, ki je zajelo kot luteranstvo ali protestantizem tudi slovensko ozemlje. Protestantizem, ki ga je pri nas začel Primož Trubar, doma iz Rašice na Dolenjskem, nam je dal prve slovenske knjige.

Izvor reformaciji moramo iskati v razmerah tedanje dobe, v začetku 16. stoletja. Takrat so bila mesta že močno razvita in v njih je gospodarilo meščanstvo, ki je naglo bogatelo. Pojavlja se zgodnji kapitalizem. Oblast pa imajo v rokah plemenitaši, po slovenski domovini graščaki tujega rodu. Z njimi je v zvezi cerkvena oblast, ki jih podpira. Ker je cerkvena oblast prva, nastopajo meščani proti njej, zato nič čudnega, če naskakujejo tudi razne cerkvene nauke. Napad je toliko lažji, ker ima cerkvena oblast tretjino zemlje v svojih rokah in živijo posebno cerkveni oblastniki razkošno posvetno življenje.

Tanka plast tedanjega slovenskega razumništva, posebno študentje, se — naravno — nagibajo k meščanstvu, ki ni tak nasprotnik slovenskega človeka, kakor je tuji graščak. Gibanje, ki ima verski značaj, zajame seveda tudi slovenske duhovnike in med temi najprej Primoža Trubarja, pogumnega, vernega moža, dobrega, požrtvovalnega organizatorja nove, protestantske cerkve na Slovenskem. L. 1530. je bil Trubar posvečen za duhovnika, leto pozneje začne že pridigati kot stolni pridigar v Ljubljani v protestantskem duhu. 1548. je pregnan v Nemčijo, kjer sestavi Abecednik in Katekizem, ki izideta kot prvi slovenski knjigi l. 1551. V času od 1557—77 izhaja v Trubarjevem prevodu po zvezkih Novi testament.

Trubar se sicer vrne za nekaj let v Ljubljano kot superintendent slovenske protestantske cerkve, a je že l. 1565 ponovno pregnan v Nemčijo, kjer je neprestano na delu s pripravljanjem slovenskih spisov. Ni več sam, slovenska knjiga je dobila vrsto pionirjev, Adama Bohoriča, Sebastijana Krelja, Jurija Jurišiča in predvsem Jurija Dalmatina. V Ljubljani ustanovi l. 1575. Janez Mandelc prvo tiskarno, slovenska knjiga se širi kljub preganjanju. Posebno znamenito je leto 1584., ko izide v Wittenbergu na Nemškem Dalmatinova »Biblija«, prevod vsega sv. pisma. To je največje slovstveno dejanje na Slovenskem pred Prešernovimi »Poezijami«, ki so izšle leta 1846.

S protestantizmom se je pri nas širilo tudi spoznanje, da se mora spremeniti, reformirati sestav družbe. Odtod tudi ime reformacija za protestantsko versko gibanje. Kolikor je bilo protestantstvo proti grajski gospodi, je navduševalo tudi tlačana. Protestantizem je imel dve smeri, meščansko, ki je bila zmerna, in proletarsko, ki je bila prevratna, uporniška. K tej so se šteli tudi takoimenovani skakači in prekrščevalci, ki so učili upor proti grajski gospodi in ki so jih bile polne ječe po Slovenskem.

Primož Trubar je zoper nje nastopal odločneje kakor proti katolicizmu. Pridružil se je bil Martinu Luthru, ki je ščuval proti tlačanom, češ naj jih pobijejo, ker se upirajo. Trubar je odkrito zapisal: »Kadar zahteva gosposka prevelike davke, kadar tlačana preganja in kaznuje, je dolžan krivico voljno trpeti, krivico Bogu potožiti, a nikar začenjati punte in se maščevati.«

Protestantizem se je na svoji zadnji stopnji pri nas pridružil sovražnikom našega kmeta. Trubar se je osebno postavil v obrambo fevdalnega sestava. To je bil vzrok, da je protestantizem pri nas razmeroma naglo in brez trajnih uspehov izginil, saj smo imeli prav tedaj najviharnejše čase slovenske zgodovine, kmečke upore. Tlačani se niso mogli navduševati za novo vero, ki ki so jo pri nas širili poleg meščanov tudi plemenitaši, nasprotni habsburškim vladarjem, ki so se opirali na katolicizem. Dokler se je Trubar naslanjal na slovenskega kmeta, je pospeševal razvoj, napredek družbe; ko se je naslonil na plemstvo, se je odtujil ljudstvu, ki je začelo zapuščati protestantizem. Kot versko gibanje je reformacija prenehala, kot politično, socialno gibanje pa se je nadaljevala v naslednjih stoletjih. Reformacija je s kmečkimi punti spet strnila slovensko ljudstvo v političen činitelj, ki je sposoben in vreden boljše usode kot je tlačanska, dala mu je knjižni jezik in z njim budila narodno zavest ter pomagala utirati mukepolno pot k osebni svobodi.

Trubar in tovariši so s slovensko knjigo postavili nepremakljiv temelj slovenske književnosti. Pokazali so toliko ljubezni do svojega jezika in naroda, da njihovega dela tudi naslednja stoletja niso mogla uničiti. Tudi katoliški protireformatorji, ki so požgali vse protestantske knjige, kar so jih dobili, niso šli mimo velikega idejnega dela prvih slovenskih piscev, saj so Dalmatinovemu svetemu pismu prizanesli in iz njega še dolgo zajemali evangeljsko besedo.

Primož Trubar je umrl 29. junija 1586 v pregnanstvu v Nemčiji, slovenska protestantska knjiga pa je bila vodnik, ki je miselno organizirala slovenski narod.

Naša knjižnica

Po osvoboditvi Jugoslavije se kulturno življenje pač nekaj časa še ni moglo prav razviti in razmahniti, kar je pa spričo posledic štiriletne okupacije ter političnih, gospodarskih in socialnih sprememb popolnoma razumljivo. Z reorganizacijo vsega političnegi in družbenega ustroja pa so bili položeni novi temelji tudi za novo kulturno življenje. V literaturi kot v ostalih panogah opažamo nov duh in nove težnje, ki kažejo smer novemu razvoju. Med njimi predvsem težnja posredovati narodu dobro književnost, posredovati narodu in obogatiti z njo najširše ljudske sloje. Ker smo šele na začetku nove poti, vse ideje še danes niso izvedljive, toda smernice razvoja že kažejo novo pot.

V organizaciji slovenske knjižne produkcije sta nastopili predvsem dve spremembi, ki sta bistvenega pomena. Predvsem je bil v založniškem delovanju ustvarjen načrt za izdajanje knjig, vsaj najvažnejših in izvedena je bila koncentracija. Pomanjkanje enotnega načrta je v predaprilski Jugoslaviji rodilo konkurenco med posameznimi založbami in povzročalo motenje v izdajanju knjig, ker se je dogajalo, da nekateri avtorji niso mogli dobiti za svoja dela založnika, dočim se je za dela nekaterih piscev potegovalo več knjigarn. Pri tem kvaliteta dela ni bila vedno odločilna, kajti enotne, skupne ustanove, ki bi objektivno presojala kvalitete predloženih del in razporejala dela po vsebini ali po kvaliteti ali po drugih objektivnih kriterjih, ni bilo.

Kmalu po osvoboditvi sta bili dve knjigarni in založbi, in sicer Jugoslovanska knjigarna in založba ter Tiskovna zadruga pred ljudskim sodiščem obsojeni zaradi sodelovanja z okupatorjem in podpiranjem reakcije proti narodno osvobodilni borbi. Obe sta prenehali z delovanjem in njih imovina je bila zaplenjena. Skoro istočasno pa so pričele delovati tri nove založbe z namenom, da narodu posredujejo dobro knjigo in da v duhu novih načel skrbe za kulturni dvig najširših plasti slovenskega naroda. Ustanovljeni sta bili Cankarjeva založba in Slovenski knjižni zavod, prejšnja Banovinska založba pa je bila reorganizirana in postavljena na novo podlago s širšim delokrogom ter preosnovana v Državno založbo.

Slovenski knjižni zavod ima po programu namen izdajati dela modernih pisateljev, predvsem domačih, nadalje literaturo o vseh tekočih aktualnih vprašanjih ter vso politično literaturo. Tako je Slovenski knjižni zavod v svojem prvem programu za leto 1945 napovedal šest knjig domačih modernih pisateljev, kot prvi prispevek slovenskih književnikov pri obnovi kulturnega življenja in izgradnji domovine. Tri knjige in sicer Ingoličeve novele: Pred sončnim vzhodom, roman Ferda Godina: Bele tulpike in novele Miška Kranjca: Tihožitja in pejsaži so že izšle in pričajo o kvaliteti avtorjev in njih volji preroditi domovino. Za naslednje leto so napovedana dela Prežihovega Voranca, Juša Kozaka, Miška Kranjca ter izdaja izbranih spisov ruskega klasika Maksima Gorkega. Razen tega namerava Slovenski knjižni zavod nadaljevati z izdajanjem nekaterih slovenskih klasikov, katerih zbrano delo je pred vojno izdajala Jugoslovanska knjigarna, pa dela zaradi vojne ni dovršila.

Zanimivo in omembe vredno je tudi dejstvo, da ima Slovenski knjižni zavod na svoje knjižne zbirke domačih pisateljev danes že skoro 5000 stalnih naročnikov, kar predstavlja vsekakor rekord, saj pred vojno to število ni bilo nikoli doseženo. Če upoštevamo, da je pred vojno založba Hram imela na svoje izdaje največ naročnikov in se je število teh sukalo okoli 1500, potem skoro 5000 današnjih naročnikov dokazuje veliko kulturno zavest našega naroda in veliko potrebo po dobri knjigi.

Cankarjeva založba napoveduje predvsem prevode iz tuje književnosti, tako sedaj vrsto prevodov marksistične literature. Izdala je Iljinovo knjigo: Priroda in ljudje, 3 Leninove izdaje in Ustavo Sovjetske zveze.

Državna založba je prevzela izdajanje slovenskih klasikov, izdajala pa bo tudi dela sodobnikov, kot to priča že izišla najnovejša Župančičeva zbirka: Zimzelen pod snegom.

Tako vidimo, da so si tri založbe razdelile delokrog in že uspešno posegle v kulturno delo ter se vključile v delo za vsestransko obnovo naše domovine.

Razen teh založniških ustanov so svoje delo obnovile tudi druge založbe. Tako je tudi Nova založba že izdala nekaj knjig, po napovedih pa tudi Modra ptica pripravlja ponatise nekaterih najbolj povpraševanih prevodov iz svetovne književnosti.

Pri nas na Primorskem se je ustanovila Gregorčičeva založba, ki pripravlja vrsto knjižnih izdaj.

Tako se tudi Slovenci na Primorskem počasi toda odločno dvigamo iz teme in obnavljamo ter gradimo novo, mogočno zgradbo slovenske književne kulture.

OB OTVORITVI

Slovensko Narodno gledališče v Trstu

Človek hoče videti samega sebe izven sebe. Hoče se videti kot v zrcalu. V drugih išče to, kar sam čuti, to, kar je sam, to, kar so ljudje sploh. Želi zagledati se v delih pesnikov. Saj čustva in misli pesnikov so njegova čustva in njegove misli ali čustva in misli njemu podobnih. Ob popisovanju teh čustev in teh misli dobi uteho. Dasi so ta čustva in te misli resnične, dasi odgovarjajo morda celo njegovemu trenotnemu razpoloženju, ga ti notranji dogodki odvajajo od njegove vsakdanjosti in mu služijo kot razvedrilo, ga dvigajo nad povprečnost njegovega vsakodnevnega življenja, zato ker se ti dogodki pojavljajo pred njim očiščeni vsake navlake in stopijo sami zase. Obenem pa zagleda samega sebe ali človeka sploh.

Ni pa samo ta edini razlog, da ljudje tako radi zasledujemo usodo drugih ljudi v pesmih, povestih, dramah. Ko beremo taka dela, sočustvujemo z osebami, ki nastopajo, sočustvujemo z mislimi in čustvi, ki jih izraža pesnik. Ob tem sočustvovanju in v takem odnosu do oseb iz pripovednih spisov, do čustev iz pesmi čutimo neko notranje ugodje. V nas se pojavi olajšanje, izčiščenje. V tem olajšanju in izčiščenju se bolj poglobimo vase in zaživimo pristneje svoje lastno življenje, vsaj za tiste hipe, ko sodoživljamo usodo drugih. S pogostim sodoživljanjem postane tako naše življenje pristnejše in naša osebnost pridobi.

V drami je ta skupna povezanost med usodo drugih in pa med našim sodoživljanjem in sočustvovanjem najbolj neposredna, seveda v drami na odru, kjer nam igralci prikazujejo različne tipe in značaje. Neposredno se pred igralcem odigrava živo življenje. Jasno doživi ob tem odigravanju svoje lastne misli in svoja lastna čustva in ugotavlja, da je končno on sam tudi že v teh zadevah premišljal, da pa ni znal dobiti tako točnega in lepega izraza, da bi to drugim dopovedal. Morda je tudi nasprotnega mnenja, vendar to nič ne de. Vzlic temu uživa zaradi skladnosti umetnine in zaradi uravnovešenosti, ki nastane v njem. Pri umetnosti je namreč važnejše to, kako je nekaj povedano, kot kaj je povedano.

Zaradi tega polagajo narodi podzavestno veliko važnost na gledališče. Gledališče pa je obenem najvidnejši izraz narodne kulture. Pri vsakem narodu je način igranja nekoliko svojstven, ker je to odvisno od značaja in temperamenta naroda. Pri gledališču se narod najneposrednejše izraža po načinu svoje igre. Seveda so včasih te razlike vidne le v rahlih odtenkih. Vsekakor pa se narod sam vidi v svojih gledaliških predstavah, pa naj se predvajajo dela iz domače literature ali pa dela iz tujih dramskih literatur.

Slovensko ljudstvo v Primorju je hotelo živeti tudi v dobi zatiranja in živo smo občutili potrebo po našem gledališču.

Otvoritev našega gledališča v Primorju je bila zaradi tega velik dogodek v življenju našega naroda. Tega se je naše ljudstvo živo zavedalo. Povsod so se ljudje o tem razgovarjali, venomer so izpraševali, kdaj se bo gledališče odprlo. Vsi duhovi so bili razgibani, vsakdo je hotel povedati svoje mnenje, vsakdo je hotel izraziti svoje želje. In danes, ko je otvoritev že dovršeno dejstvo, se naši ljudje še vedno o tem razgovarjajo, pripovedujejo svoje vtise, izražajo svoje nepopisno veselje. Vsakdo hoče povedati svoje mnenje. Povsod se občuti potreba, da bi nastopila povezanost med občinstvom in odrom. In ta povezanost je že nastala. Dejstvo je, da je naše gledališče razgibalo naše javno življenje.

Gledališka skupina je z navdušenjem pripravila otvoritev. Preštudirali so vse do potankosti; jaz sam sem jih videl pri delu. Položili so v to vse svoje moči. Kdor ni imel prilike tega videti že prej, je to lahko ugotovil pri gledaliških predstavah. Iz vsake kretnje igralcev, iz vsake besede, ki je bila izgovorjena na odru, iz inscenacije, iz celote podajanja smo to lahko ugotovili. Potrudili so se do skrajnih možnosti svojih moči. Tega se je občistvo dobro zavedalo. Iz obrazov vseh gledalcev je žarelo neko posebno svečanostno razpoloženje.

Način podajanja je bil svojevrsten, posebno pri »Jernejevi pravici« in pri »Desetem bratu«. »Jernejeva pravica« ima v Delakovi odrski predelavi svojo notranjo dramatiko, borbo med principom izkoriščanja in med principom pravice. Ta borba je v tej predelavi postala izrazitejša in obče človeška. V Cankarjevi noveli ima ta borba le nekako osebni značaj spora med Sitarjem in hlapcem Jernejem. Tam je ta borba še individualna. Jernej je še vedno oseba zase, pri katerem se razvijajo osebne misli in čustva. Delak pa je spravil do veljave s Cankarjevimi besedami le borbo med obema principoma. Tu gre le še za idejo, ki je bila podana odrsko efektno. Prostorninska inscenacija z zavesami, odri, stopnišči, s svetlobnimi efekti odmakne dogajanje od vsakdanjosti in ga postavi v nadresničnost, ki postane veljavna za vse čase in kraje, ki ni omejena le na Sitarja in Jerneja, ampak na vse ljudi. Gospodar, župan, župnik sodnik, jezični dohtar so zastopniki postave in ne pravice. Taka je postava in sicer po ljudeh napisana postava, kakšna je človekova in božja pravica, jih ne briga. Prostor je odmaknjen od splošne resnice, pravtako so tudi osebe odmaknjene v nadresničnost. Pri takih odrskih prireditvah je nevarno, da izgubi delo na prepričevalnosti, da se razblini, da imamo samo kup besed, ki nimajo nobene moči več. Pri tej prireditvi pa lahko rečemo, da se je tu nasprotno zgodilo. Priredba je postala izrazita, zadobila je svojo lastno pomembnost. Zbor, ki spremlja dogajanje, je živa enota. Niti figure niti zbor nimajo svojega osebnega značaja. Pri vsaki drami smo vajeni gledati pred seboj značaje ali pa vsaj splošne tipe.

Tu pa ne gre za značaj oseb, ampak za značaj ideje, za resnični, živeči značaj dveh principov. Zaradi tega nas te figure brez lastnega lica ne motijo. Tu se bore načela in ne ljudje. Načela pa za ljudi in zato so nosilci teh načel ljudje.

Prav tako je skušal Delak dvigniti romantično dogajanje »Desetega brata« med vsakdanjo resnico. Tudi tu je izključil verizem, kraj dogodka je samo označen, dejanja so med seboj povezana s pripovedova-

(Nadaljevanje na 7. str., 4. stolpec)

IZ VELIKIH DNI

V PARTIZANSKI BOLNICI

ODLOMEK IZ NOVELE

Že tretji dan rezko regljanje strojnice. V kratkih presledkih se ponavlja njihov ropot preko Trnovskega [illegible] Tolminskega hribovja, vse do Cerkna in dalje v Selško in Poljansko ozemlje na Primorskem. Vse svoje sile in vse svoje podrepnike, 40.000 mož je vpregel v to ofenzivo ter hermetično zaprl pot preko Cola in Črnega vrha na Pivko, da bi uničil IX. korpus — simbol svobode primorskega ljudstva.

»Bojim se, da bomo morali to pot tudi mi evakuirati« mi je v neki zli preslutnji rekla zdravnica Pavla, ki je globoko v notranjosti Trnovskega gozda, v partizanski bolnici, zdravila ranjene partizane. »Preozko so se stisnili okrog nas in lahko se zgodi, da najdejo kako našo tajno pot in tedaj smo izgubljeni, če ostanemo tu. Danes bi bila srečna, da bi mogla oddati vse svoje ranjence na Dolenjsko. V teh razmerah je seveda ta misel odveč. Zanesti se moramo le na svoje lastne sile, ki nas za nobeno ceno ne sme varati«, je trdo pribila zdravnica Pavla.

Še isti večer smo prenesli zaradi varnosti v bunker najtežje ranjence. Obe baraki sta bili tihi in pogreznjeni v skrb, ki se je širila po vsej bolnici in vsa težka legala na duše ranjencev in bolniškega osobja. Nestrpno smo čakali kurirje, intenzivno sprejemali vsa njihova poročila in vsak najmanjši premik sovražnih čet. Vsi smo glodali eno misel: ali se bomo morali umakniti — ali ne? In v vseh je tlela ena sama želja: da bi vsaj lahko ostali!

»Veliki petek se je nenadoma pojavila sredi noči zdravnica Pavla. Njen zaskrbljeni, trdi glas, je prebudil ranjence iz nemirnega in težkega sna.

»Tovariš Žagar nam je pravkar prinesel slabo vest. Tristo Nemcev je v vasi severno od nas, stopetdeset jih je oddaljenih le pol ure. Naredili bomo premik. Še preden zazori, moramo biti preko ceste.«

Molče smo se dvignili na te njene besede, molče smo spravili skupaj svoje stvari, zakaj prišlo je tisto, kar smo odganjali s svojimi mislimi, kar je razpršilo naše brezplodno upanje. Že čez pol ure smo se v dolgi koloni spenjali po strmi globači navzgor, prekoračili zarana cesto in dospeli v zgodnjem jutru v nekaj ur oddaljeno prazno postojanko. Nismo se še do dobra ustavili, ko je prišlo poročilo, da sovražnik ne ograža več naše bolnice. V vseh je vstalo vprašanje: Kaj sedaj? Ali pojdemo nazaj? Ali bomo morali znova narediti to dolgo pot?

»Da, nazaj pojdemo, toda samo tisti, ki laže hodijo«, je odločila zdravnica Pavla. »Če bo treba, bomo vse težje ranjence, ki bodo ostali tukaj, spravili v bunker, druge rešitve ni!«

Krepko smo si stisnili desnice in si pogledali globoko v oči, kakor da bi hoteli s pogledom razodeti drug drugemu misel, ki nam je begala duše. Sto metrov nad našo bolniško kolono se je premikala proti Mrzli rupi Prešernova brigada, da zasede nove položaje. Skrivali smo se pred njo v zaklone, kajti tudi naša brigada nas ni smela opaziti. Treba je držati strogo konspiracijo, kajti nihče ne sme niti slutiti, kje je bolnica. Ko je bila brigada že daleč mimo nas, smo šli preko [illegible] ceste vse dalje po gozdni poti v notranjost gozda. Z zavezanimi očmi, kot pri vsakem sprejemu, smo se vrnili v postojanko. Da bi ostali v njej, je bilo skoraj nemogoče, vsled tega, ker se lahko nevarnost od ure do ure ponovi, ker nihče ne ve, kaj nam prinese naslednji dan. Ni preostalo drugega, kakor da se umaknemo v bunker še isto noč, da zberemo zadnje sile za to poslednjo pot. In ta poslednja pot je bila najtežja, ker je bilo treba paziti na vsako posamezno stopinjo, da bi ne pustili za seboj najmanjšega sledu. Proti polnoči smo bili na mestu. Visoko in strmo nad globačo je stalo to naravno domovanje, ki nas je sprejelo v svoje varno zavetje. Bila je to prostorna kraška votlina, zastenjena s skalami in zamaskirana z umetno zasajenimi smrekami. V njej smo preživljali najtežje dneve osvobodilne borbe. Globoko pod njo je v globači šumela voda in ne daleč od nje se je belila cesta, po kateri so dan za dnem prihajale dolge nemške kolone. Za dober streljaj od nas so se na nasprotnem bribu plazili v breg Nemci, da bi otvorili na njegovem pobočju zaščitnico svojim četam, ki so se pomikale po glavni cesti. Pogreznjeni v globok molk smo zasledovali njihove kretnje, prisluškovali ropotanju strojnic in mitraliranju zavezniških letal. Podnevi so bili živci napeti kot struna in šele pozno zvečer se se zrahljali, ko je trdna tema razgrnila svoja krila nad poslednjim kotičkom našega skrivališča. Proti polnoči je družba za uro oživela. Iz postojanke so prinesli zajtrk, obed in večerjo, vse v eni sami veliki posodi in vse obenem. Tovariš Komelj, naš bolničar, je z veliko zajemalko polnil porcije, ki niso hotele biti nikoli dovolj polne in so morale zadostovati za 24 ur, zakaj podnevi ni bilo mogoče kuhati, ker bi nas dim lahko izdal. Vsako opoldne se je pričela oglašati lakota. S poželjivimi očmi smo pogledovali proti kotu, kjer so bele vreče s sirom, salamo in konzervami. Radi bi segli po teh dobrotah, ki so bile naša železna rezerva, ki so bile morda naša rešitev. Nismo se jih smeli dotakniti.

Ofenziva traja že osem dni in nemške rakete naznanjajo vsak večer, da ji še ne bo kraja. V brezkončnost se vleče čas in se vlečejo misli. Vse so tam zunaj pri naših brigadah. »Kako bodo vzdržale to velikansko premoč«, se sprašujemo.. Bodo jo, ker so prekaljene v stoterih borbah in ker jim vlivata moči in zavesti naša pravična borba in bratska Rdeča armada, ki je prav v naših najtežjih dneh prestopila slovenska tla. Edinic, ki se bojujejo s to krasno zavestjo, ni mogoče uničiti. One so nepremagljive.

Deseti dan se je regljanje strojnic odmaknilo v daljavo in zvečer se niso v zraku prižgale rakete. Boji so se oddaljili od naše eposredne bližine in morda bo ta prokleti Nemec le končal s svojimi napadi. Naši pogledi vedno bolj ljubeče božajo vreče s sirom in salamo. Hlastno bi se zagrizli zobje v parmezan in lakota bi, bila potešana do noči. Ponoči pa pride tak topla hrana.

»Ne, ne morem več«, je pretrgal naše misli o siru in salami tovariš Radko. »Ofenziva gre proti koncu in za najhujšim pride svoboda. Dovolj je stradanja. Daj, prinesi mi žago!« se je obrnil k bolničarju.

Trije tovariši so bili v tistem trenutku pri vreči; iz nje so izvlekli ogromno, težko kolo sira. Radko ga je dal med noge in pričeli so žagati. Odžagali so velik krajec, katerega je potem Radko na deščici razrezal z matematično natančnostjo na 32 koščkov. Po tej malici nam je bilo lahko zdrževati do polnoči. O, saj se je dogajalo, da so bili v borbah in na pokretih borci brez hrane, pa tedaj so lahko prestajali, ker ni bilo časa misliti. — Vsled oddaljenosti bojev in vsled malice je taborišče nenadoma oživelo in postalo skoraj preglasno, ker nevarnost ni bila še popolnoma odstranjena.

»Tišina! Tišina!« je prigovarjal bolničar Komelj, a njegove besede so našle odmev le v trdi skali.

»Vrag vzemi tebe in tvojo tišino, saj ni več Nemcev na hribu.«

»Pa so tam na glavni cesti, še danes sem videl njihovo patrolo, ki je šla proti Beli.«

Zopet smo se zavili v odeje in molče čakali, kdaj bo temu konec. Proti polnoči se je prikazala od nekje zdravnica Pavla. Kakor otroci igrače, smo se je razveselili, zakaj vedeli smo, da nam je prinesla dobrih vesti.

»Ofenzive bo kmalu konec, tovariši«, je rekla. »Vendar je bolje, da se zaradi varnosti še dva dni ne premestite v postojanko. Nemške patrole se še tu in tam pojavljajo v Mrzli rupi.«

»Kje si tičala ves ta čas?«, sem jo pobarala.

»Kje neki, nihala sem med eno in drugo postojanko izven naše centrale. Saj veš, da jih nisem mogla pustiti samih.«

Čez dva dni smo se vrnili v nedotaknjeno bolnico. Sovražnik je hodil v njeni neposredni bližini, toda našel je ni. Srečni smo, ker nam je ostala in ker se ni zločinska roka dotakhila naselja, ki je danes in bo ostalo vedno ponos partizanov. Zopet se je pričelo redno življenje in zdravnica Pavla se je znova sklanjala vsako jutro nad svojimi ranjenci. Opoldne je operirala, zvečer pa je prinašala poleg komisarja vsa nasmejana vesti. Dotok ranjencev pa je bil v dneh po ofenzivi silno velik, ker so bile šele po ofenzivi dane možnosti, da so jih tovariši spravljali v bolnico. V operacijski sobi je gorela žarnica vsak večer dolgo v noč.

»Koliko operacij si pravzaprav izvršila v tem poldrugem letu?« sem vprašala zdravnico Pavlo.

»Zabeleženih imam okrog 170, njihovo število pa je mnogo nad 200, če štejem vse tiste, ki sem jih naredila izven bolnice med civilnim prebivalstvom. Vse bližnje vasi, ki so vedele za nas, so me vedno klicale. Rada sem jim ustregla, ker se mi zdi, da sem jim tako vsaj delno povrnila njihovo dobroto in skrb za naše ljudi.«

»Ali te vse to ne utruja?« sem jo vprašala, ko sem jo gledala vso shujšano od prekomernega dela in vso upadlo od prečutih noči.

»Ne, ne utruja me, le rada bi še enkrat dočakala dan, ko mi ne bo treba paziti na vsako narejeno stopinjo, da ne bi pomečkala travice, da ne bi s tem kršila konspiracije. Naši so pričeli ofenzivo kakor vidiš. Stolkli so nemške postojanke v Poštalah, na Lokvah, Grgarju in na Otlici ter sedaj neusmiljeno gonijo Nemce v dolino. V otrupa pred svojim poginom bežijo ti [illegible] brez vsakega odpora. Od juga pa prihaja proti Reki in Trstu IV. armada.«

Neopazno so pognale bukve okorog naših barak svoje prvo zelenje in skoraj nepričakovano je prišlo in se je zgodilo ono, čemur smo živeli, delali in trpeli polna štiri leta.

Že nad štiri mesece je, odkar je utihnilo življenje v Pavlinem svetu, v partizanski bolnici sredi Trnovskega gozda. Le osamljena postojanka je ostala kot priča, kaj smo si znali ustvariti v borbi in kot pirok temu, da ima primorsko ljudstvo vse pravice v svobodni domovini svobodno živeti. Nad opuščeno postojanko pa razprostirajo bukve svoje košate veje. Lahno se pripogibajo v gozdnem vetru. Njihovi listi šepetajo komisarju Rajku, mitraljezcu Matevžu; poročniku Trohi, bolničarki Mariji in vsem onim, katerim je sovražnik zadal pretežke in neizlečljive rane in jim zatrjuje, da njihove žrtve niso bile zaman, zakaj v Primorje, Trst in Istro bo prišla **svoboda v vsem velikem zmagoslavju!...**

Varnost ranjencev je bila prva skrb. Skrb. Sredi gozdov na skritih prostorih so se nahajale partizanske bolnice

ZDRAVSTVO

STANOVANJE IN SONCE

Naravna in sončna razsvetljava stanovanja je najboljša. Sončno stanovanje se v zimskem času laže segreje. Pri sončnem in naravnem osvetljevanju prostorov prihranimo znatne vsote na umetni razsvetljavi. Sončno stanovanje vpliva blagodejno na razpoloženje človeka, na njegovo delovno zmožnost in zmogljivost. Končno je sončna svetloba neprecenljive vrednosti za zdravje in higijeno človeka. Sončni žarki so močni dezifektor prostorov in tal. Sočni žarki po svojem učinku na telesno površino krepijo telo in večajo njegovo odpornost proti bolezni. Ravno zaradi tega tiči v sončnem stanovanju velika tajna človeškega zdravja. Saj je znan pregovor, da v stanovanje, v katero prihaja sonce, ne prihaja zdravnik.

Učinek sončnih žarkov je koristen in celo zdravilen še posebno pri gotovih oblikah tuberkuloze. Danes se vse oblike kostne, kožne in sklepne tuberkuloze zdravijo skoro izključno s sončnim obsevanjem.

Zdravstvena oblast v Parizu je sklenila, da bo ugotovila v koliki meri leži krivda stanovanja na tuberkuloznih obolenjih z ozirom na gostoto prebivalstva in preobljudenost v gotovih četrtih mesta. Statistični podatki za Pariz so dali sledeče rezultate: Našteli so 80.000 hiš. Ugotovili so, da je v zadnjih 11 letih bila zaznamovana tuberkuloza v 33.000 hišah. V teh 11 letih je umrlo zaradi tuberkuloze 101.496 oseb. Z ozirom na število obolenj je zdravstvena oblast razdelila hiše na 3 skupine in to: 1. hiše, v katerih je umrlo letno manj kot 5 ljudi na 10.000 prebivalcev, 2. hiše s 5-9 umrlimi na tuberkulozi in 3. hiše z nad 9 umrlimi letno na 10.000 ljudi.

Opustili so podatke prve skupine kot nezanimive in so našteli v drugi skupini 4443 hiš s 320.000 prebivalci s 26.000 slučaji smrti od tuberkuloze, torej 7,5% na 10.000. V tretji skupini so našteli 195 hiš s 13.600 prebivalci in 2888 umrlimi zaradi tuberkuloze, s poraznim kvocijentom 19,26% na 10.000. Ugotovili so obenem, da niti preobljudenost, niti slabše prehranjevalne prilike, niti kako posebno naporno delo prebivalcev hiš tretje skupine, ampak edina usodna okoliščina je bila, da so bila stanovanja tretje skupine nehigijenična, nezdrava in da je večina stanovanj bila brez sončne razsvetljave. 2673 sob v teh stanovanjih ni imelo direktne naravne razsvetljave in niso bile dostopne sončnim žarkom. Zdi se mi, da ni bolj prepričevalnega dokaza od navedenih statističnih podatkov.

Dr. R. H.

TRST KOT MORSKA LUKA

Pomorski promet v Trstu moremo deliti v dve zgodovinski obdobji: v prvo avstrijsko do leta 1914 ter drugo italijansko od 1920—1940. V avstrijski dobi je bil Trst luka dvojne monarhije, predvsem njene avstrijske polovice. V tej dobi ni mogoče povsem določno razlikovati, kateri del tržaškega pomorskega prometa pripada področju posameznih narodnosti in posameznih današnjih držav: Jugoslaviji, Avstriji, Češkoslovaški, Madžarski. Promet z vsemi temi deželami je obsegal uvoz na avstro-ogrsko področje, ali izvoz iz tega področja.

Toda iz podatkov o železniškem prometu na avstrijskih železnicah pridemo do zaključka, da so popolnoma jugoslovanske dežele Kranjska, Primorska in Istra sodelovale v tem prometu z 31%, deloma jugoslovanske dežele Štajerska in Koroška z 20%, češkoslovaške dežele s 25%, a spodnja Avstrija z Dunajem skupaj s 13,8%. V te številke ni vključen promet s Hrvaško, kajti kolikor ga je bilo, se vodi v statistiki kot promet na madžarskih železnicah. Na vsak način je promet Trsta s pretežno jugoslovanskim področjem do leta 1914 presegal 50% vsega njegovega železniškega prometa.

Važno je pri tem poudariti, da je v tem pomorski promet Trsta z Italijo povsem neznaten in nevažen in da bi, sodeč po italijanskih pisateljih tega časa (Vivante), Trst mogel tako kot italijanska biti britanska, egipčanska ali turška luka. V pomorskem blagovnem prometu s Trstom je l. 1913 Velika Britanija soudeležena z 22,30%, a Italija vsega 12,11%. Kako majhen je bil promet Italije s Trstom pred 1914 letom, vidimo po tem,da je 1912 leta priplulo v Trst vsega 377 italijanskih parnikov s tonažo od 232.296 ton in 1934 jadrnic s skupno tonažo 62.726 ton. Zatorej je celokupna tonaža italijanskega brodovja, ki je priplulo v tržaško luko, 1912. leta znašala le 295.000 ton proti 304.157 tonam britanskega brodovja, ki je priplulo v tržaško luko istega leta, in proti skupni tonaži 4,571.883 ton vseh ladij, ki so tega leta priplule v tržaško luko. Večja kot italijanska tonaža je bila takoimenovana »ogrska« tonaža (312.157 ton), ki je bila pravzaprav reška, t. j. hrvaška.

Trst torej do leta 1914. ni kazal samo tendence, kar je dobro razvidno iz službene publikacije Velike Britanije, da postane mesto z večino slovenskega prebivalstva, ampak je tudi stremel, da postane luka z večino blagovnega prometa, ki prihaja iz jugoslovanskih dežel, ali je njim namenjen. Samo s tem, da so Trst umetno odrezali od njegovega jugoslovanskega zaledja, so presekali naravno ekonomsko razvojno smer, enako kot so z umetnim izseljevanjem jugoslovanskega prebivalstva, umetnim naseljevanjem Italijanov in umetnim raznarodovanjem presekali naraven porast jugoslovanskega življa v Trstu.

V italijanskem obdobju 1920—1940 je prišlo do izraza, da je ekonomski pomen zaledja za Trst bolj negativen kot pozitiven. Pokazalo se je namreč, da je sodelovanje Madžarske in Avstrije — obe državi sta bili tedaj v dobrih odnošajih z Italijo — v skupnem tržaškem prometu manjšega pomena za tržaški blagovni promet, kot si je Italija predstavljala. In res, udeležba Avstrije v skupnem blagovnem prometu Trsta nikdar ni bila večja od 10%, a Madžarska ni dosegla 3%. Italija je Jugoslovanom, proti katerim je bila agresivna, ker se je bala njihovega uveljavljanja na tržaškem tržišču, onemogočala vsako ekonomsko delo na področju tržaškega pristanišča. Zato so morali Jugoslovani pod političnim pritiskom in administrativnimi šikanami zapustiti večji del ekonomskih pozicij, ki so jih do tedaj imeli v Trstu. Udeležba jugoslovanskega blagovnega prometa v tržaškem prometu se je iz leta v leto nižala in jugoslovanski prekomorski promet se je vršil preko drugih luk Jadranskega, Egejskega, pa celo Črnega morja.

Deloma iz istih razlogov ni mogel dobiti Trst v italijanskem obdobju tudi za češkoslovaške dežele tistega pomena, ki ga je imel do leta 1914.

Posledica tega, da so odrezali Trst od Jugoslavije je bila, da se je znižala ne le udeležba jugoslovanskega blagovnega prometa v Trstu, temveč da se je zmanjšala tudi udeležba vseh drugih držav, Avstrije, Češkoslovaške in Madžarske; to je pomenilo izpodrivanje iz tržaškega prometa in iz tržaškega tržišča najbolj zainteresiranega ekonomskega partnerja. Tako Trst ni mogel obdržati svoje funkcije kot pomorska luka, ki služi zaledju, ker je morala Jugoslavija, najbolj zainteresirano ekonomsko področje, umakniti promet preko te luke.

Zaradi tega so iskali druge rešitve, da bi ohranili življenje v Trstu in to z javnimi deli. Podirali so stare hiše in zidali nove in oživeli tržaško industrijo. Obe rešitvi sta imeli za posledico povečanje prometa v Trstu za lokalne potrebe tržaške industrije in za potrebe industrije v neposredni bližini Trsta (Tržič). S tem so še bolj povezali ožje zaledje Trsta, nacionalno področje v okolici Trsta, Slovensko Primorje, južno Kranjsko in Istro s Trstom. Ta povezava je prišla do izraza v gradnji cest, ki so se koncentrično zlivale v Trst, v analognem vzpostavljanju avtobusnih linij, v pritegnitvi trgovine, v tem, da je postal Trst središče za lokalno in pokrajinsko trgovino in da je delavstvo iz vseh teh krajev bilo glede zaposlitve odvisno od Trsta.

Umetno odrezan od širokega jugoslovanskega področja, je bil Trst prisiljen, da se nasloni v največji meri na ožje področje, na tisto področje, ki je bilo narodnostno jugoslovansko in ostalo po l. 1920. v državnih mejah Italije. Če bi s kakim novim poizkusom bil Trst odrezan tudi od tega področja, mu ne bi ostala prav nikaka ekonomska baza, na katero bi se mogel nasloniti.

Iz knjige »Vprašanje Trsta«.

K obnovi živinoreje

Vsem je znano, da je pretekla vojna prizadela poleg splošnega gorja občutno škodo tudi naši živinoreji. Deloma jo je okupator načrtno ropal in odpeljal, deloma jo je naša vojska poklala za prehrano. To so bili vzroki, da je naša živinoreja številčno padla na tako nizek nivo. Tako beležimo, da je v nekaterih krajih Slovenskega Primorja za celih 70%. To je občuten udarec za našega kmeta, zlasti v krajih, kjer je njegov glavni vir dohodkov prav živinoreja. Za sedaj ni nobenega izgleda, da bi uvozili živino iz drugih neprizadetih in živinorejsko bolj naprednih dežel. Zato ostanimo do nadaljnega pri starih pasmah, ki so se prilagodile našim življenskem pogojem. Tę pa bo treba izboljšati, zlasti v pogledu količine mleka. Ker so baza živinoreje pašniki, bomo obnovili predvsem stare opuščene pašnike. Tudi v planinah moramo izboljšati življenske pogoje in to zlasti hleve, mlekarniške prostore, vodo itd. Razvit moramo propagando za pašništvo in planšarstvo. To bomo izvedli najhitreje preko kmetijskih zadrug, ki bodo skrbele tudi za selekcijo, t. j. odbiranje pasme in za rodovnik. Potrebno je, da ustanovimo selekcijske postaje. Zavedati se moramo, da nam v tem trenutku ne preostane nič drugega kot medsebojna pomoč iz svojih sredstev, da dvignemo našo živinorejo.

Solidna podlaga za obnovo naše živinoreje so zlasti živali ženskega spola, ki predstavljajo kapital in osnovo za vse kmetijsko gospodarstvo. Natačno izpolnjvanje higijenskih predpisov je predpogoj za zdravje in uspevanje živali. V zvezi s tem naj bodo pravino urejeni hevski prostori. Glavni pogoji so zrak, svetloba in gibanje. Tudi prehrani bi morali posvetiti večjo pažnjo, toda za sedaj ostanemo pri starem pravilu, da naša krma vsebuje vse, razen rudninskih soli.

Za bodočnost naj bo naš smoter in prizadevanje, dvigniti našo živinorejo na kar najvišjo stopnjo. To pa zaradi terenskih okoliščin, odnosno geografske strukture Slovenskega Primorja.

G. J. V.

Slovensko Narodno gledališče

(Nadaljevanje s 5. strani)

njem bralca. Delak hoče vedno uveljaviti idejo, hoče vedno odmakniti dogodke na odru od časa in prostora in jim dati tako nek splošen, vedno veljaven pomen. Pri »Desetem bratu« se je tov. Delaku to le deloma posrečilo. V prvem delu se mu je to vsekakor posrečilo. Konec drugega dela pa je to zasnovo razblinil in ostala je le ona zastarela, za današnje pojmovanje nepristna romantika.

Na splošno lahko rečemo, da taka odrska inscenacija zelo prija očem in da zelo ugodno vpliva na razpoloženje. Drama mora ustvarjati sproti razpoloženje v gledalcu in tak način odrske inscenacije, taka prostorninska brezprostornost, — ki pa je zaradi tega lahko vseeno bleščeča in razkošna, — pomaga igralcu pri ustvarjanju vloge, kar daje pomen samo igranju in pomaga gledalcu, da se laže vživi v potek dogajanja in v igro igralca.

»Scampolo« je bil naravnost blesteč scenično in igralsko. Nič ne moti, če je potek dejanja nekoliko lagoden. Vzlic temu je v tem delu mnogo življenskih resnic. Predvsem pa je povzet po resničnem dogajanju v življenju. Igra je bila odločna, tempo primeren delu. Vse se je odigralo brezhibno. Vsak je bil na svojem mestu. Glavna figura Scampolo je bila podana dovršeno.

Predvsem pa mora naše gledališče paziti na to, da se bo povezalo z ljudstvom. Zdi se mi, da smo na dobri poti. Hvaležno bomo sprejeli, kar nam bo naša gledališka družina nudila, saj smo toliko časa hrepeneli po našem gledališču. Sveto navdušenje naših igralcev za odrsko umetnost, za naše slovensko gledališče v Trstu, sposobnosti igralcev v zvezi z njihovo marljivostjo in vztrajnostjo, njihova razgledanost v vseh gledaliških problemih, vešče vodstvo režiserjev in vodje gledališča tov. Delaka, njihova velika volja do dela, veliko pričakovanje in trdna vera našega ljudstva v preteklosti, hrepenenje po gledališču, zaverovanost, s katero so poslušali in sprejeli prve predstave, so nam porok, da bo anše gledališče dobro uspevalo in se pravilno razvijalo.

J. K.

Pošiljajte uredništvu *LJUDSKEGA TEDNIKA* najboljše članke in dopise iz vašega stenčasa! — Izbrane prispevke bomo objavili!

Pri nas . . .

ZVU in šolske knjige

Najtežji nedostatek primorskega »partizanskega« šolstva, ki ga je ljudstvo obnovilo takoj po kapitulaciji Italije, je bilo pomanjkanje šoskih knjig. Naše učiteljstvo je stalo pred dejstvom, da so učenci istega razreda imeli najrazličnejše čtivo od starih molitvenikov in šolskih čitank še iz avstrijske dobe pa do Kleinmayerjevih »Prvih korakov«. To zmešnjavo je do neke mere omililo izdajanje »Mladega roda«, ki so ga ciklostrale primorske tehnike. Takoj po osvobojenju je bila prva skrb naših pedagoških delavcev, da sestavijo in natisnejo čitanke za osnovne šole. V založbi Poverjeništva PNOO za Slovensko Primorje v Ajdovščini je izšla »Naša beseda«, čitanka za 1. in 2. razred osnovnih šol. Toda še predno je knjiga šla iz tiskarne, so prejele vse slovenske šole naslednjo okrožnico:

Headquarteš Allied Military Government
13 Corps Education Division — Trieste
13C/ AMG/ ED 3.3
Predmet: Slovenska začetnica

Višjemu šolskemu nadzorniku v
Trstu Gorici Pulju

Šolskim nadzornikom in didaktičnim ravnateljem v vednost.

Sporoča se višjim šolskim nadzornikom, da začetnica »Naša beseda« izdana v Trstu 1945. od Osvobodilne fronte (PNOO) za Slovensko Primorje — Ajdovščina, ne more biti uporabljena v dotični obliki v nobeni osnovni šoli v področju zgoraj imenovanih Višjih šolskih nadzorništev.

Poziva se Višja šolska nadzorništva, da knjiga ne pride v rabo in vsak učitelj in upravitelj šole je za to odgovoren.

Prosi se za potrdilo o prejemu in izvršitvi.

Podpisan: John P. Simoni
Lt. Lt. C. M. P. Chief Education Officer

Medtem ko je bila naša knjiga prepovedana, je izšla v Trstu začetnica »Via aperta« za italijanske šole. Zanimala nas je ta knjiga; tembolj, ker je na naslovni strani te knjige prilepljen listek »Approvato dell'apposita Commissione del Governo Militare Alleato«. Že ob površnem prelistanju obeh, slovenske in italijanske začetnice, smo ugotovili veliko razliko med obema knjigama: »Naša beseda« ne omenja državne pripadnosti naše pokrajine, nikjer ni besedice o Jugoslaviji. ZVU bi morala pač ugotoviti, da je sestavljalec te knjige upošteval še neodločeno državno pripadnost te pokrajine in prav zato bi morala ta knjiga najti odobravanje zavezniških činiteljev. Toda ne! Zgodilo se je baš nasprotno. Italijanska »Via aperta«, ki na mnogih straneh imenuje Italijo in zaključuje s celim sestavkom z naslovom »Viva l'Italia« (torej krši upoštevanje sedanjega stanja Primorske) je bila od zavezniške šolske oblasti dovoljena. Sicer nam je znano, da je bilo to dovoljenje kasneje odtegnjeno; neprodane knjige so bile vzete iz prodaje; za prodane knjige pa je učiteljstvo dobilo naročilo, da iztrže iz knjige zadnjo stran s sestavkom »Viva l'Italia«. Nato so natisnili drugo izdajo, v kateri so izpustili na 13. strani sliko italijanskih strelcev (bersaglierjev), na strani 53 sliko otrok s puško in na straneh 58 in 64 sliko vojakov. Vse te spremembe pa so zgolj splošno vzgojnega protimilitarističnega značaja. Edino izpremenba zaključnega članka »Viva l'Italia« v »Viva la Patria« je izvršena z ozirom na spornost tega ozemlja. Prav v tem smislu pa iščemo v knjigi zaman še drugih korektur, ki bi bile tudi potrebne. Druga izdaja je bila dokončno urejena po vseh direktivah zavezniške šolske uprave in vendar je še vedno ostala na 24. strani italijanska zastava; na 26. strani zemljevid Italije z besedilom »Io sono nato in Italia e sono italiano, Italia mia, ti venero e ti amo«; na 34. strani je slika Nazaria Saura, ki »mori lieto di dar la vita alla sua cara Italia«; na 40. strani »L'Italia è il tuo paese natio, amala e sii fiero d'essere italiano« in na 70. strani je pesem o trikolori.

Da nam ne bo očital kdo nestrpnosti in dlakocepstva, moramo podčrtati, da nas je privedla do primerjave italijanske čitanke s slovensko le prepoved »Naše besede«. Sicer je sam vrhovni šolski referent ZVU za Italijo polkovnik Washburn 29. novembra l. l. izjavil, da je ostalo še v drugi izdaji pet nedopustnih strani. In ko smo v razgovoru z angleškimi poslanci primerjali obe čitanki in smo prišli do slike Nazaria Saura, je angleški poslanec, ki je imel v rokah »Našo besedo«, sam odprl knjigo in pokazal na sliko Tita, češ: »če je v italijanski knjigi dovoljen Nazario Sauro, zakaj potem ni Slovencem dovoljen Tito?«

Prav gotovo je tudi Titova slika bila povod za prepoved »Naše besede«. Toda kaj je še tako nedopustnega v slovenski začetnici, da je smatrala ZVU za potrebno, da jo prepove? Povedali smo, da nikjer niti z besedico ne omenja Jugoslavije in se ne dotika državnopravnega položaja naših krajev. V naslednjem hočemo navesti ona mesta, ki so po naših ugibanjih morda dala povod za prepoved.

Na strani 14. je slika z dečkom, ki nosi našo zastavo s peterokrako zvezdo, na 24. strani so narisani trije vojaki s titovko na glavi. Morda je tudi pesmica »Pionirček v letu 1944.«, na 34. strani vzrok prepovedi:

Tonček je prišel,
Tonček je prišel, za partizane
torbico nosi. živeža prosi.

Mislite, da bi utegnili ti verzi povzročiti prepoved, kaj? Na 36. strani je slika partizana s sestavkom »Partizani«: Prvikrat sem videla partizane, ko je razpadla Italija. Takrat je bilo lepo, ko ni bilo več laških fašistov. Partizanom se ni bilo treba skrivati po gozdovih in taboriščih. Partizani so naši slovenski vojaki, ki se borijo za našo zemljo in za našo svobodo.

Morda so vzrok prepovedi še drugi sestavki, ki vzbujajo spomine na pravkar prestano trpljenje našega naroda v borbi za osvobojenje. V razgovoru, ki ga je imel prosvetni referent MOS-a z zavezniškim častnikom za šolstvo, je ta poslednji zagovarjal stališče, da se v šoli ne sme govoriti o vojni. Na ugovor našega referenta, da so o vojni gotovo govorili tudi v ameriških in angleških šolah, ker je deco zanimalo kje in zakaj se borijo njihovi očetje in bratje, je zavezniški častnik zanikal, da bi v šolah zapadnih velesil segel odmev vojne preko šolskega praga. Morda je to le osebno mnenje imenovanega gospoda, ki pa nikakor ne odgovarja dejstvom. Po dokaze ni treba daleč ZVU je v svoji izdaji »Poročilo v slikah« z dne 1. X. 1945. objavila dve sliki iz ameriških in angleških šol, ki kažejo zanimanje otrok za vojno in pomoč mladine v vojnih naporih zaveznikov. Če je torej v Angliji in celo v Ameriki, ki je bila daleč od bojišč, pljuskniła vojna tudi čez šolski prag, kako je mogoče postaviti zahtevo, da bi se tu pri nas sredi grobov, sredi požganih vasi, med razdejanjem in trpljenjem ne smelo govoriti z otroci o vojni, in to z otroci, ki so sami doživljali te grozote. Že po načelih moderne pedagogike, ki zahteva, da bodi šola življenska, povezana z živim dogajanjem v otrokovi okolici, je taka zahteva nesprejemljiva. Končno pa je naše ljudstvo ne bo nikoli sprejelo, ker se noče odpovedati najbolj krvavi, zato pa tudi najbolj svetli dobi svoje zgodovine. Mi bomo vzgajali v bodočih rodovih spoštovanje in hvaležnost do naših očetov, mater, bratov in sestra, ki so žrtvovali svoja življenja za lepšo bodočnost našega rodu; gojili bomo v novih rodovih ponos junaškega naroda, ljubezen do vseh onih svetih načel bratstva med narodi, ki so prav na naših tleh ob stiku italijanskega in slovenskega naroda doživela tako poveličanje.

Zgodbe o prahu

V. ORLOV

Nevidna kolekcija

Prah, samo prah vsepovsod!

Vsak dan, ko čistite z omelom, lahko pri sleherni razpoki ugotovite, da boste morali jutri zopet čistiti. Vse točno tako, kot je bilo...

Od kod neki se vzame ves ta prah?

Saj to je ravno. Živite, ne da bi opazili, kako je sleherna stvar v hiši v razpadanju: deske na podu se obrabljajo in omet odpada od stropa.

Ta droban prah naletava kot neviden sneg. Neslišno padajo nevidni kosmiči — luskine starih, že davno preminulih bitij.

Veter prenaša s polj rastlinska semena — živ prah, ki se bo raztresel v cvetlice. S stranpoti prihajajo nedolžne bakterije in nam grozé z boleznijo in smrtjo.

Ognjenik Katamai na Alaski, je pred tridesetimi leti izbruhal oblak zelo drobnega pepela, ki je prekril vse morje naokrog. Stopetdeset kilometrov daleč je ležal pepel tako na debelo, da se je človek lahko do kolena pogreznil vanj. Oblak iz ognjenika pa se je širil dalje in se dvignil do nezaslišane višine; razširil se je preko Atlantika, dosegel v petnajstih dneh Evropo in kmalu zastrl vso severno poloblo ter zasenčil sončno svetlobo. Učeniaki trdijo, da je sonce skozi dve leti, dokler se pepel ni razpršil, svetilo za eno tretjino šibkeje kot ponavadi.

Tovarniški dimniki neprenehoma bruhajo saje, kot mali ognjeniki. Gost in temačen obok visi nad industrijskimi mesti. Če bi hoteli zbrati vse saje ki jih izbruhajo tovarniški dimniki v Angliji in bi jih hoteli odvažati, bi potrebovali za to tri tisoč do vrha naloženih vlakov. V ledenih prostorninah medzvezdja je razpršen pepel mrtvih svetov. Padajoče zvezde zgorijo v zraku in razpršijo po zemeljskem površju dnevno kakih sto ton prahu.

Prah se zbira na zemeljski površini kakor na globusu, ki je položen vrh omare.

Tako torej, kadar obrišemo mizo, uničujemo zanimivo zbirko: luskine preminulih bitij, nedolžne bakterije, rastlinsko semenje, pepel strašnega Katamajskega ognjenika in delce mrtvih planetov.

Delci prahu v sončnih žarkih

Ozračje v sobi je vse polno prahu, ki je neviden, dokler ne prisije skozi okno sončni žarek. Tedaj pa se zdi, kot bi planila skozi okno belo ožarjena palica — tako se blešči prah v sončnem pramenu.

Pred prihodom sončnega žarka nam bi bilo nemogoče videti prah iz istega vzroka, kot nam ni mogoče videti zvezd podnevi. Svetlo pobarvane stene slepijo naše oči, kot jih slepi jasno nebo preko dneva. Ko prodre žarek skozi odprtino, se zasvetijo drobci prahu v vsem svojem sijaju, da se zazdi stena v primeri kot potemnela. Mirijada prašnih delcev migota v žarku proti temnemu ozadju stene, kakor Rimska cesta na nočnem nebu.

V preteklih časih je poskušal nek učenjak opazovati telesa, ki so bila premajhna tudi za najjačji drobnogled in je godrnjal, da so drobnogledi prešibki. Optiki so se menda branili, da bi delali zanj drobnoglede. Nekoč na stara leta se je zgodilo, da je učenjak dvignil trudne oči in ugledal sončni žarek, v katerem je migotal cel roj sicer nevidnih telesc. Prišlo mu je na um, da, če bi mogel usmeriti podoben svetel žarek poševno pod drobnogled, bi morda bilo mogoče opazovati drobna telesca, ki jih je sicer nemogoče videti. Res je tako tudi napravil.

Gledajoč v svoj novi drobnogled je bil prevzet od enakega navdušenja in začudenja, kakor zvezdoslovec, ki je prvič usmeril teleskop na nebo in uzrl v temnem prostoru med ozvezdji na tisoče novih zvezd, ki jih ni še nikdar videl.

Kot zvezde na nebesnem svodu, so se tudi na temnem polju drobnogleda svetila tako neznansko majhna telesca, da se učenjaku niti sanjalo ni, da bi jih kedaj mogel videti.

Tako je nad super-drobnogled postavil ultra-drobnogled.

Mirijada telesc v sončnem pramenu je privedla učenjaka do velike iznajdbe.

Stvari dihajo

Samum ali puščavski vihar divja po južnih puščavah.

Ta besno krožeči tornado vročega peska prodre vsepovsod, tudi v najmanjše špranje: v ušesa, v nos in oči in škripa celo med zobmi.

Peščeni vihar ne divja po tihih sobah, vendar pa vkljub temu ni v hiši kotička ali špranje, ki bi ostala brez prahu. Izgleda, kot da bi prah ne bil sestavljen od neživih delcev, ampak iz živih in gibčnih bitij, ki se pode na majcenih nožicah naokoli, dokler ne zlezejo v kakšno razpoko, ali kamorkoli drugam.

Naj bo grlo steklenice še tako ozko, samo da jo postavite proč, v stranišče, že se bo zbiral v njeni notranjosti prah. In, kakor se bo zdelo čudno, zaprti, neprozorni senčniki okrog električnih žarnic postanejo bolj prašni odznotraj, kot pa na zunaj.

Toda vzemimo še jasneiši dokaz — žepno uro. Vse tesno zaprto. Če je kje kakšna odprtina, je zelo majhna najneznatnejša špranja. Pa pride čas, ko se ura ustavi. Urar zmrdne z nosom od studa.

»Koliko prahu«, pravi, »lahko bi pridelval krompir na njem. Kolesje je treba očistiti«.

Ampak, se vprašam, ako je prah zares neživ, kako da prodre skozi tesen sklep, se prerije v notranjost najbolj oddaljenih kotičkov, se zgnete med vretena, tiči na zobcih in zaustavlja delovanje kolesja?

Tajnost je v tem, da stvari, vštevši žepno uro, dihajo. Kadar greste v posteljo, vzamete uro iz žepa in jo položite na stol poleg vas. Zrak v notranjosti ure se ohladi in stisne in skozi sklepe zunanji zrak, Ura vdihava. Zjutraj vtaknete uro zopet v topel žep. Zrak v uri se raztegne in polahko uhaja med sklepi. Ura izdihava — in s tem dopolni proces dihanja.

Steklenice dihajo na isti način.

Čez dan je topleje kot ponoči. Podnevi uhaja zrak skozi odprtino — steklenica izdihava. Ponoči se zrak stisne — steklenica vdihava.

Steklenice vdihnejo in izdihnejo po enkrat na dan.

Zaprti električni senčniki dihajo globoko in pogostoma. Oni napravijo popolno dihanje vsakokrat ko je luč prižgana, da se segreje in se potem zopet ugasne. Vdihanje, izdihanje: dihajo, vsaka razpoka diha. Prah se vdihava skupaj z zrakom, a samo čist zrak se izdihava — prah ostane v notranjosti.

Okusen dinamit

Kaj bi rekli, ako bi se sladkornica na vaši mizi na lepem izmislila in bi eksplodirala?

In vendar se je nekaj podobnega že zgodilo, in sicer v sladkornih rafinerijah, posebno v oddelku za rezanje.

Sladkorni prah, podoben snežnemu prahu, kroži po zraku. Ako bi hoteli čakati, dokler se ta sladkorna snežna vihra poleže, da bi jo potem pomeli, kot delamo s snegom po ulicah, bi morali precej dolgo čakati.

V resnici, v tem oddelku ni velike strogosti, lahko se najeste sladkorja, kolikor vam drago. Prepovedana je le ena stvar: ne sme se kaditi.

Naključje je hotelo, da je prišel v oddelek nek nov delavec, trdovraten kadilec, ki ni mogel prestati niti eno uro brez tobaka. Tu pa se ne sme niti enkrat potegniti; samo delaj in trpi. Prenesel je prvo uro, prenesel drugo, a dalje ni mogel vztrajati. Ogledal se je naokrog: pod je bil soliden, stroji jekleni; kaj neki naj bi se tu vžgalo?

»Poskusi,« si je mislil, »ravnatelj si je samo nekaj vtepel v glavo. Trpinči nas brez potrebe! Hočem tvegati nekaj potegljajev!«

Že je cigareta v ustih... še vžigalico...

Bum! Okna so se zdrobila! Vrata so odletela!

Bilo je kot bi se razpočila bomba. Po rafineriji je šel krik: »Nesreča! Prah je ušel! Sladkorni prah je eksplodiral!«

Ali je morda nevarno gristi sladkor, kadar pijemo čaj? Kaj če bi kakšen košček eksplodiral v ustih?

Nikar se ne bojte.

Tudi če bi hoteli napraviti nekaj izrednega in bi žgali sladkor, se ne bi nič zgodilo. Brez incidenta bi se topil in bi zgoreval z modrim plamenčkom.

Sladkor je sestavljen iz velikih kristalov, ki so tesno stisnjeni drug k drugemu. Plamen ne more priti mednje in zamre zaradi pomanjkanja zraka, med tesno stisnjenimi kristali.

Sladkor izgoreva na površini, plast za plastjo.

S sladkornim prahom pa je stvar drugačna.

Majhni delci plavajo po zraku in zgore v trenutku... celo še hitreje — v eni tridesettisočinki trenutka. Tridesettisočkrat hitreje, kot more človek treniti. V eni stotisočinki sekunde se prah spremeni v tesno stisnjen, bleščeče bel plin.

Sproščeni plin se razširi, sili ven na vseh koncih, raztreska okna in vrata.

Imamo pa še prah moke, ki od časa do časa povzroči velike eksplozije v mlinih.

Pogače so iz moke in mi jih jemo s čajem brez strahu. Nikar si ne mislite, da jeste TNT. Kruh in sladkor ne eksplodirata — to se pravi, vsaj dokler nista v prahu.

Prah in ogenj

Ljudje različnih poklicev gledajo različno na svet. Kemiki, ki gledajo na svet kot sestavino organskih in neorganskih delov, skušajo odkriti umetno izdelavo organske snovi.

Kuharji gledajo zopet z druge strani. Zanje se deli na dva dela, na užitnega in neužitnega, in trudijo se, da bi zmanjšali neužitni del.

Pečarski izvedenci gledajo na sestavo sveta zopet z drugačnega vidika.

Ali bo gorelo, ali ne; to je njihova skrb. Za nalogo so si postavili, da povečajo gorljivo vsebino sveta. V ta namen so marsikaj prenaredili. Napravili s mnogo različnega goriva — od plina po naših hišah, do velblodjih odpadkov.

Nekdo se je spomnil na eksploziven prah in svetoval naslednji postopek:

Spremenimo v prah gorivo nižje vrste in nato ga pihajmo na ognjišče. Prav gotovo ga bomo popolnoma izrabili.

Poizkus se je posrečil.

Začeli so mleti gorivo in ga pihati v peč **skozi cevi, ki so bile podobne velikim** sprašnikom. Plamen je brizgal iz cevi curkoma in zdelo se je, kot bi bil vdelan v peč kak ognjemet.

Gorivo je v resnici dogorelo — ostalo je le malo pepela — in komaj da je bilo malo dima. Bil je to sijajen sistem izgorevanja in uvedli so ga v mnogih elektrarnah.

Kadar se torej peljemo s cestno železnico ali pritisnemo na električno vžigalo, se moramo spomniti na brizg žarečega prahu v pečeh, ki pripravlja ljudem luč in pogonsko silo.

Iz ruščine prevedel
Marinčič Ivo

— Dopisujte v
LJUDSKI TEDNIK!
Javite nam svoje mnenje
o prvi številki!
Obiščite nas v uredništvu!

Odgovarja MIRKO KORŠIČ. — Založba Primorskega dnevnika, Trst. — Tiska Zadružna tiskarna v Trstu.

TRGOVINA Z JESTVINAMI
MARIO GREGORIČ
TRST
Via Torre Bianca 43 - Tel. 4004
se priporoča cenjenim odjemalcem

Čitateljem Ljudskega tednika se priporoča gostilna in trgovina z vinom
F. Štrancar
☆
TRST
Ul. 20. septembra št. 96.

Radiofonski spored

Slovenska poročila vsak dan ob 7.15, 12.45, 20.00 in 23.10. — Pregled sporeda ob 7.10.

Kulturni spored od 27. I. do 2. II. 1946:

NEDELJA 27. I.: 12.30 — Kmetijsko predavanje — 19. — »Zbori z dežele. Mešani zbor iz Dornberka, pod vodstvom tov. Harej Zorka. Zbor bo zapel med drugim tudi pesmi primorskih skladateljev: Hajdrih: Jadransko morje, Venturini: Bazovica, Bratuž: Sonce in Kozaška uspavanka, Vodopivec: Teče reka Soča in Vojaki na potu — 19.20 — Komorna glasba — 19.30 — Predavanje: 10 minut o šolstvu.

PONEDELJEK 28. I.: 12.15 — Predavanje v okviru partizanskega tedna — 12.30 — Poljudno-znanstveno predavanje — 19. — Ženska ura — 19.20 Klavirska improvizacija za partizanske pesmi (Izvaja pianist Vukelečević) — 19.30 — Violinski koncert.

TOREK 29. I.: 12.30 — Predavanje o prosveti — 19. — Mladinska ura. — 19.20 Obvestila svojcem — 19.30 — XVI. ljudska glasbena ura: poljska narodna glasba z razlago.

SREDA 30. I.: 12.15 — Partizanske pesmi, ki jih je zložil dirigent Simonitti Rado (Poje sopranistka Batistuta Slavica, pri klavirju spremlja prof. Sancin Mirca v oddaji za partizanski teden) — 12.30 — Zdravniško predavanje — 19. — Oddaja odreda Jugoslovanske armade — 19.30 — Radijska slika Ivana Roba: Rafal v veselo srece.

ČETRTEK 31. I.: 12.15 — Predavanje slovenske mladine: Mladina v osvobodilnem boju (oddaja za partizanski teden) — 12.30 — Pregled tiska — 19. — Pevski kvintet prosvetnega društva »Ivan Cankar« — 19.15 — Slovenščina za Slovence — 19.30 — Pestra glasba.

PETEK 1. II.: 12.30 — Komentar tedenskega delovanja konference Združenih narodov. — 19. — Komorni zbor radio Trst — 19.30 — Obvestila svojcem — 19.45 — Znani solisti.

SOBOTA 2. II.: 12.15 — Št. Jakobski zbor prosvetnega društva »Ivan Cankar« pod vodstvom dirigenta Švare Vlada: Partizanske pesmi. — 12.30 — Predavanje — 19. — Moderni glasbeni zvoki. — 19.30 — Partizanska zgodba v besedi in pesmi.

Križanka št. 1

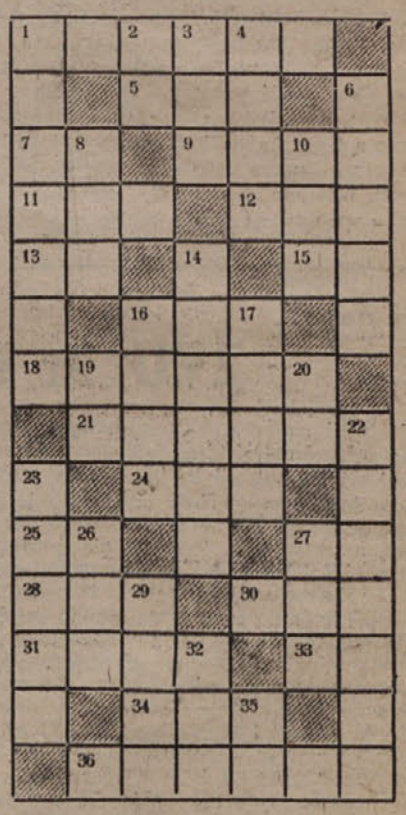

Besede pomenijo:

Vodoravno: 1. mesto ob zapadni slovenski narodnostni meji, 5. slavnostne pesmi, 7. število, 9. evropsko gorovje, 11. zločin, 12. konica; ribiška potrebščina, 13. rimska številka, 15. kazalni zaimek, 16. dragocena tekočina, 18. ptice, ki živijo ob morju, 21. kraj na Krasu, 24. železniška naprava, 25. vzklik, 27. oblika pomožnega glagola, 28. število, 30. reka v Sovjetski zvezi, 31. samo ta, 33. oziralni zaimek, 34. časopisna agencija Sovjetske zveze (kakor se izgovarja), 36. kazati pot, peljati.

Navpično: 1. eden največjih nemških fašističnih zločincev, 2. grška črka, 3. gora na Kreti, 4. vse, nepoškodovano, 6. dan v tednu, 8. Narodno-osvobodilna vojska, 10. poziv k molku, tišini, 14 čakam na najugodnejši trenutek, 16. del stanovanjskega poslopja, 17. reka, ki teče po Kosovem polju in se izliva v Moravo, 19. igralna karta, 20. veznik, 22. gorovje v Italiji, 23. mesto v Istri, 26. živilo, hrana, 27. izraz žalosti, bolečine, 29. najslavnejši voditelj ljudstev Jugoslavije, 32. predlog, 35. oblika pomožnega glagola.